

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

Π.Μ.Σ.: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ 2012-2014

ΑΛΒΑΝΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις του μεταναστευτικού τους παρελθόντος και παρόντος στην Αθήνα. Ζητήματα ταυτότητας και Ιδιότητας του πολίτη

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΜΠΟΡΑΝΑ ΤΖΟΥΛΙ

A.M. 5212M009

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Επιβλέπων: Αναπλ. Καθηγητής Γιώργος Τσιμουρής

Μέλος: Επίκ. Καθηγήτρια Νίκη Μαρωνίτη

Μέλος: Λέκτορας Αντρέας Νοταράς

ΙΟΥΝΙΟΣ 2014

Μποράνα Τζούλι

Αλβανοί Μετανάστες στην Ελλάδα

*Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις του μεταναστευτικού τους παρελθόντος
και παρόντος στην Αθήνα. Ζητήματα ταυτότητας και ιδιότητας του πολίτη*

ΙΟΥΝΙΟΣ 2014

Ρωτώ...

Πού να πάω

Τώρα που στένεψε ο δρόμος;

Από εκεί που ήρθα

Σχεδόν είμαι ξένος

Και εδώ που ζω

Με φωνάζουν με το όνομα της
φυγής.

Αναρωτιέμαι απελπισμένος

Ξανά...

Πού να πάω, πού να σταθώ;

Τα όνειρα που έθρεψα

Σ' αυτόν τον δρόμο,

Για πού να ταξιδέψουν,

Πώς θα ματαιωθούν,

Και πού ν' ακουμπήσουν;

(Τζούλις Λ. 2014. Ο Άγιος Προδότης. Τόπος: Αθήνα)

Ευχαριστίες:

Ευχαριστώ θερμά όλους τους διδάσκοντες, τους καθηγητές μου από το τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και κυρίως την τριμελή επιτροπή της διπλωματικής μου εργασίας, Γ. Τσιμουρή, Ν. Μαρωνίτη και Α. Νοταρά, για την καθοδήγηση τους στη διπλωματική μου, καθώς και καθ' όλη την διάρκεια των σπουδών μου στο τμήμα. Ευχαριστώ ειδικά τον επιβλέποντα καθηγητή μου Γ. Τσιμουρή, αλλά και τον Α. Νοταρά για την συνεργασία, τις ιδέες, την υπομονή και την ανοχή τους σε στιγμές προσωπικής δυσκολίας και άγχους καθώς και για τον χρόνο που μου διέθεσαν. Ευχαριστώ ακόμη όλους τους ανθρώπους που μοιράστηκαν και επικοινωνήσαν την μεταναστευτική τους εμπειρία μαζί μου, τους Λέων, Ρίτα, Λόρι, Λουάν, Λιλιάννα, Έλντα, Αλεξάνδρα και Μαρία, χωρίς όλους αυτούς θα ήταν αδύνατη η συγγραφή της διπλωματικής μου. Ευχαριστώ επιπλέον τους συμφοιτητές και φίλους μου Νεοκλή Βούρτση, Λία Δεληγιάννη και Αγγελική Κούμανη, για τις συμβουλές, για τις άπειρες ώρες σε συζητήσεις, για την στήριξη, την υποστήριξη και την δύναμη που μου μετέδωσαν. Τέλος ευχαριστώ τον κ. Παναγιώτη Κοντομηνά, για τον σχεδιασμό του εξωφύλλου της παρούσας εργασίας.

ΤΙΤΛΟΣ

ΑΛΒΑΝΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις του μεταναστευτικού τους παρελθόντος και παρόντος στην Αθήνα. Ζητήματα ταυτότητας και ιδιότητας του πολίτη

Στο κείμενο αυτό επιχειρείται μια σύνοψη της αλβανικής μετανάστευσης με κατεύθυνση την Ελλάδα μέσα από την σκοπιά μιας ομάδας πληροφορητών αλλά και από το πρίσμα της αυτό-εθνογραφίας. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρονται οι λόγοι που οδήγησαν την μετανάστευση προς την Ελλάδα, ο τρόπος εισόδου τους (μεταναστευτικό παρελθόν) καθώς ακόμη και ο τρόπος που επηρεάστηκε η καθημερινότητά τους στην χώρα υποδοχής μέσα από το νομοθετικό πλαίσιο περί νομιμότητας και πολιτογράφησης τους. Τέλος, αναφέρονται οι σκέψεις, οι προσδοκίες, το πώς αισθάνονται και προσδιορίζονται αλλά και οι προσδοκίες τους για το μέλλον.

Λέξεις-κλειδιά: Αυτό-εθνογραφία, Αλβανία- Ελλάδα, 1^η- 1 ½ -2^η μεταναστευτική γενιά, Είσοδος – Παραμονή, Ιδιότητα του Πολίτη, Ιθαγένεια, μεταναστευτική εμπειρία- μεταναστευτική ταυτότητα.

TITLE

ALBANIAN IMMIGRANTS IN GREECE

Anthropological approaches of immigrants past and present in Athens. Issues of identity and citizenship

This paper attempts an overview of Albanian migration in Greece through the perspective of a group of informants and the autobiographic view of self-ethnography. More specifically, states the reasons which led the migration to Greece, the way of entry (migration background) and how it affected the everyday life in the host country through the legal framework of legality and citizenship. Finally, it refers to the thoughts of immigrants, their expectations, the way that identified themselves and their expectations for the future.

Keywords: Self-ethnography, Albania-Greece, 1st- 1 ½ -2nd immigrant generation, Entry - Stay, Citizenship, Nationality, Migration, Identity, Migration experience

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή/Μεθοδολογία.....	8
2. Ανθρωπολογία και Μετανάστευση: Η ελληνική περίπτωση.....	12
3. Μετανάστευση προς την Ελλάδα.....	15
3.1. Λόγοι που οδήγησαν στην μετανάστευση.....	16
3.2. Είσοδος στην Ελλάδα.....	21
4. Μεταναστευτικές πολιτικές της Ελλάδος.....	30
4.1. Κτήση ελληνικής ιθαγένειας.....	32
4.2. Νόμος 3838/2010.....	39
5. Ένταξη, ζητήματα ταυτότητας και προσδοκίες για το μέλλον....	42
6. Επίλογος.....	53
7. Βιβλιογραφία.....	58
8. Παράρτημα.....	63

1. Εισαγωγή/ Μεθοδολογία

Η επιλογή του συγκεκριμένου θέματος αλλά και η επιμονή σε αυτό αποτέλεσε ευκαιρία εξωτερίκευσης χρόνιων προσωπικών ανησυχιών και δυσκολιών ούσα και η ίδια μετανάστης δεύτερης γενιάς στην Ελλάδα με καταγωγή από την Αλβανία, αξιοποιώντας παράλληλα τις γνώσεις που απέκτησα στη διάρκεια των σπουδών μου στο τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο. Επέλεξα να συνεχίσω τις σπουδές μου σε μεταπτυχιακό επίπεδο στην Ανθρωπολογία, ως ένα είδος ψυχοθεραπείας για να μπορέσω να ισορροπήσω και να συμβιβαστώ με την μεταναστευτική μου εμπειρία και ταυτότητα. Διαβάζοντας και μελετώντας την βιβλιογραφία που αφορά το πεδίο της μετανάστευσης, βρέθηκα και εγώ αντιμέτωπη, όπως περιγράφει και ο Τσιμουρής (2009: 309-10) με πολλά κείμενα αναφορικά με τους μετανάστες στην Ελλάδα που στηρίζονταν σε ποσοτικές μεθόδους, σε ερωτηματολόγια κλειστού τύπου, στα οποία δεν αποτυπωνόταν επαρκώς ο λόγος του ίδιου του μετανάστη, οι εμπειρίες, τα συναισθήματα και γενικότερα ο τρόπος με τον οποίο βιώθηκε αλλά και βιώνεται σε ενεστώτα χρόνο η ιδιότητα του «μετανάστη». Αυτός άλλωστε είναι και ο σκοπός αυτής της εργασίας, η επιθυμία μου να προσπαθήσω να γεμίσουν κατά ένα τρόπο, τα ρήγματα των θεωρητικών προσεγγίσεων για την μετανάστευση (λόγοι μετανάστευσης, είσοδος στην χώρα υποδοχής, ιδιότητα του πολίτη, επιλογή της Ελλάδας ως τόπος διαμονής σε χρόνο μέλλοντα) με ορισμένα ρινίσματα από εθνογραφικά στοιχεία, μέσα από τις αφηγήσεις των ίδιων των υποκειμένων, των μεταναστών.

Μεθοδολογικά λοιπόν, η ομάδα ενδιαφέροντος μου αποτελείται αρχικά, από δύο οικογένειες, τόσο τους γονείς όσο και τα παιδιά τους, καθώς βρίσκω ενδιαφέρουσα την ανάδειξη του λόγου και της μεταναστευτικής εμπειρίας δυο διαφορετικών (μεταναστευτικών) γενιών μέσα στην ίδια οικογένεια. Επίσης, στους πληροφορητές/συνομιλητές μου βρίσκονται ακόμη δυο γυναίκες, οι οποίες ανήκουν στην "κατηγορία" της 2^{ης} ή 1^{1/2} μεταναστευτικής γενιάς¹, μιας και η

---

¹ Οι R. Rumbant και A. Portes (2001), έχουν προτείνει τον όρο 1 ½ γενιά, για νέους που γεννήθηκαν στο εξωτερικό, όμως εκπαιδεύτηκαν εν μέρει ή εξ' ολοκλήρου στην χώρα υποδοχής, στην οποία ζουν. Αυτοί, αναφέρονται με αυτόν τον όρο σε μετανάστες στις

μετανάστευσή τους συντελέστηκε στη παιδική τους ηλικία. Η εργασία αυτή τέλος, έχει και στοιχεία αυτό-εθνογραφίας, καθότι αυτή η εργασία δεν με βρίσκει απλώς στην θέση του ερευνητή που παρατηρεί συμμετέχοντας την ομάδα ενδιαφέροντος του, καθώς είμαι και εγώ κομμάτι, μέλος της ομάδας αυτής.

Η πρώτη οικογένεια λοιπόν, αποτελείται από τον Λέων, ο οποίος είναι συγγραφέας αλλά η βασική του δουλειά είναι στον χώρο της βιομηχανίας ανταλλακτικών αυτοκινήτου. Η σύζυγός του, Ρίτα, εργάζεται ως οικιακή βοηθός και τέλος η κόρη τους Λόρι είναι φοιτήτρια και εργάζεται σε μια τηλεφωνική εταιρία. Η δεύτερη οικογένεια, αποτελείται από τον Λουάν, ο οποίος είναι ποιητής και εργάζεται σε εκδοτικό οίκο της Αθήνας. Η σύζυγός του, Λιλιάννα, σήμερα δεν εργάζεται όμως παλαιότερα και εκείνη υπήρξε οικιακή βοηθός. Η κόρη τους Έλντα, είναι νοσηλεύτρια και τέλος εγώ, φοιτήτρια στο Πάντειο. Η Μαρία είναι και εκείνη φοιτήτρια στο Πάντειο, εργάζεται όμως παράλληλα ως τεχνίτρια νυχιών και τέλος η Αλεξάνδρα είναι ηθοποιός στο επάγγελμα.

Η επαφή μου με αυτούς τους ανθρώπους, συντελέστηκε ως επί το πλείστον, πέραν της Μαρίας, η οποία ήρθε στην οικία μου, στον προσωπικό τους χώρο καθώς ήταν κοινή η αντίληψη ότι θα αισθάνονταν άβολα, εάν οι «συζητήσεις» μας είχαν λάβει μέρος σε εξωτερικό χώρο ή στην δική μου οικία. Οι συνομιλητές μου βέβαια δεν μου ήταν εντελώς άγνωστοι, καθώς προέρχονται από τον οικογενειακό, φιλικό ή τον ευρύτερο κύκλο γνωριμιών μου. Παρόλα αυτά, επειδή η επαφή με όλους δεν είναι συχνή, στο ξεκίνημα της κουβέντας μας προσπάθησα να τους αναφέρω για πρώτη φορά ή και να τους υπενθυμίσω σε άλλες περιπτώσεις, το αντικείμενο των σπουδών μου, το θέμα της διπλωματικής και τέλος και την δική μου μεταναστευτική βιογραφία, στοιχείο νομίζω βοηθητικό κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων μας. Προσπάθησα, όπως αναφέρει ο Thomson (2002), να τους αφήνω χώρο να μου μιλήσουν χωρίς να τους διακόπτω με άσκοπες και συνεχείς ερωτήσεις και να χρησιμοποιώ την δική τους «ορολογία» όταν ήθελα να μάθω ή να μου περιγράψουν

Η.Π.Α. όμως ο όρος έχει επίσης χρησιμοποιηθεί για να περιγράψει τα παιδιά των μεταναστών, εν γένει ή αυτά τα παιδιά που μετανάστεψαν σε νεαρή ηλικία..

με περισσότερες λεπτομέρειες την οπτική αλλά και την εμπειρία ενός μετανάστη από την Αλβανία στην Ελλάδα. Η γλώσσα επικοινωνίας μας, τέλος ήταν ένα μείγμα από Αλβανικά και Ελληνικά, όπως άλλωστε επικοινωνούμε και στην καθημερινότητα μας.

Ως προς την διάρθρωση του κειμένου, αρχικά θα αναφερθώ εν συντομία στην σχέση της Ανθρωπολογίας με το πεδίο της Μετανάστευσης στην ελληνική περίπτωση. Εν συνεχεία, θα διαπραγματευτώ τους λόγους που οδήγησαν τους Αλβανούς να μεταναστεύουν προς την κατεύθυνση της Ελλάδας καθώς και τον τρόπο εισόδου στην χώρα. Επιπρόσθετα, θα προσπαθήσω να δω τις μεταναστευτικές πολιτικές που ακολούθησε η εκάστοτε κυβέρνηση για να διαπραγματευτεί το «μεταναστευτικό ζήτημα» σε συνομιλία με τις αφηγήσεις των πληροφορητών μου σε σχέση με τις αντίστοιχες διαδικασίες νομιμοποίησης αλλά και πολιτογράφησης που ακολουθούσαν κάθε φορά. Ειδική μνεία γίνεται για τον νόμο ν.3838/2010, ο οποίος τροποποίησε σε έναν βαθμό το δικαίωμα της ιθαγένειας. Βέβαια, αν και αναφέρομαι σε νομοθετικές διατάξεις, δεν κάνω η ίδια ανάλυση λόγου, απλώς προσπάθησα να μεταφέρω μέρος αυτών από συγγραφείς που έχουν ασχοληθεί εκτενώς με τις μεταναστευτικές πολιτικές και τις αντίστοιχες νομικές αποτυπώσεις τους. Επιπλέον, θα διαπραγματευτώ ζητήματα ένταξης και ταυτότητας των μεταναστών καθώς και θα αναφερθώ στο πως οι ίδιοι οραματίζονται το μέλλον τους, σε ποιόν τόπο και για ποιόν λόγο και ύστερα θα προχωρήσω στα συμπεράσματα της εργασίας μου.

Η επιλογή μου να σταθώ στους λόγους μετανάστευσης, την διαδικασία εισόδου στην Ελλάδα, τις μεταναστευτικές πολιτικές ως προς την νομιμοποίηση και πολιτογράφηση, καθώς και το παρόν τους και όχι ενδεχομένως σε άλλες θεματικές που έχουν απασχολήσει την «μεταναστευτική» βιβλιογραφία, γίνεται γιατί θεωρώ πως αναφερόμενη σε αυτά ολοκληρώνεται με κάποιον τρόπο ένας κύκλος και δίνεται η εικόνα της μεταναστευτικής εμπειρίας και ταυτότητας αυτών των ανθρώπων.

Τέλος, αισθάνομαι την ανάγκη να πω πως η ανα χείρας εργασία δεν ευαγγελίζεται σε καμιά περίπτωση να μιλήσει εξ' ονόματος των Αλβανών στην Ελλάδα, αλλά μέσα από την περιπτωσιακή προσέγγιση των συνομιλητών μου, να

εκφράσω τον τρόπο σκέψης και τα βιώματα μιας μερίδας αυτών, ώστε να σκιαγραφηθεί στο βαθμό που αυτό είναι δυνατό η μεταναστευτική εμπειρία.

2. Ανθρωπολογία και Μετανάστευση: Η ελληνική περίπτωση

Μέχρι και την δεκαετία του 1960, οι εθνογραφίες, φαίνεται να ακολουθούν τον εθνογραφικό ρεαλισμό, να αποτελούν δηλαδή κλειστά και γενικευτικά κείμενα, τα οποία παρουσίαζαν τα αποτελέσματα της έρευνας, στην οποία είχαν βασιστεί, ως αντικειμενικά δεδομένα (Μαδιανού, 2009: 15-36).

Η Κοινωνική Ανθρωπολογία, ως επιστήμη, άργησε να εμφανιστεί στον ελληνικό ακαδημαϊκό χώρο. Αυτό συνέβη, επειδή η ελληνική κοινωνία είναι εμποτισμένη με έντονα ελληνοκεντρικά χαρακτηριστικά και επίσης επειδή φαίνεται να λείπουν οι έννοιες του πολιτισμού και της ετερότητας από το καθημερινό της λεξιλόγιο, έννοιες κεντρικής σημασίας για την ανθρωπολογική πρακτική. Η έννοια του Πολιτισμού, έχει μια περιορισμένη σημασία, καθώς για το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, η έννοια αυτή, ταυτίζεται σχεδόν αποκλειστικά με τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό και άρα και τον Ευρωπαϊκό, καθώς η σύγχρονη Ελλάδα, νοείται ως ο ζωντανός απόγονος του Ευρωπαϊκού πολιτισμού. Με αυτόν τον τρόπο, η αντίληψη αυτή, δεν κάνει δυνατή την αναγνώριση άλλων λαών και πολιτισμών, ή μάλλον καλύτερα τους κατηγοριοποιεί αυτόματα σε κατώτερης σημασίας και αξίας (Μαδιανού, 2009: 61-83) στο δημόσιο φαντασιακό.

Η μετανάστευση, ως ξεχωριστό πεδίο ανθρωπολογικής πρακτικής, άργησε επίσης να εμφανιστεί στην Ανθρωπολογία. Στην Ευρώπη έχουμε εθνογραφίες που κάνουν λόγο περί μετανάστευσης μόλις τις δεκαετίες του 1950 και 1960, ενώ στην Ελλάδα εμφανίζονται τις προσεχείς δεκαετίες. Εκείνη την περίοδο, δηλαδή μέχρι και την δεκαετία του 1950, η Ανθρωπολογία μελετά τις «άλλες κοινωνίες», η μελέτη των οποίων πάντα προϋπέθετε γεωγραφική απόσταση του μελετητή και επομένως και το ταξίδι του προς την υπό μελέτη κοινωνία. Η ετερότητα δηλαδή εντοπίζεται έξω από τα πολιτισμικά πλαίσια του ανθρωπολόγου. Ακόμη και με την Ανθρωπολογία οίκου, όπου το ενδιαφέρον στρέφεται στις μεσογειακές κοινωνίες, οι οποίες θεωρούνται ότι βρίσκονται στο ενδιάμεσο μεταξύ «πρωτόγονων μη-δυτικών κοινωνιών» και των «πολιτισμένων δυτικών κοινωνιών», ο εθνογραφικός φακός δεν επικεντρώνεται σε αστικά κέντρα, αλλά σε απομονωμένα χωριά. Βέβαια, οι κοινωνίες αυτές, κάθε άλλο από απομονωμένες και σταθερές στον χώρο είναι,

καθώς πολλοί από τους κατοίκους τους, μεταναστεύουν μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, λόγω ανεργίας και οικονομικής ανέχειας. Άλλωστε, μεταπολεμικά, η μετανάστευση αποτελεί κεντρικό χαρακτηριστικό των χωρών της Μεσογείου, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, κάτι βέβαια που αποτυπώνεται στην παραγωγή κινηματογραφικών ταινιών, λογοτεχνικών βιβλίων αυτής της περιόδου όχι όμως στις εθνογραφίες, οι οποίες σχεδόν εμμονικά δίνουν έμφαση στο αξιακό σύστημα της «τιμής» και της «ντροπής» (Τσιμουρής, 2009: 293-311). Η μετανάστευση όμως ως κοινωνικό φαινόμενο, δεν είναι το μόνο που παραμελείται από την ανθρωπολογική πρακτική αλλά και ο τουρισμός, ίσως επειδή και τα δυο αυτά πεδία έχουν να κάνουν με άτομα τα οποία μετακινούνται.

Ένας επιπλέον λόγος για την απουσία ενδιαφέροντος για την μετανάστευση από την ανθρωπολογία, είναι και ο μεθοδολογικός εθνικισμός, φαινόμενο το οποίο επηρέασε τις κοινωνικές επιστήμες. Εδώ, το κράτος, το έδαφος αυτού, το έθνος και ο λαός ταυτίζονται και νοούνται ως όψεις μιας ενιαίας φαντασιακής οντότητας². Έτσι λοιπόν, η μετανάστευση πάντα εξετάζεται σε σχέση με ένα κράτος, είτε από την σκοπιά της χώρας αποστολής, είτε από την χώρα υποδοχής. Έτσι, με βάση τη φαντασιακή πρόσληψη του έθνους, όπως ανέφερα παραπάνω, ο μετανάστης, δεν ταιριάζει σε αυτήν την εικόνα και πολλές φορές νοείται ως απειλή για το έθνος και τις παραδόσεις του, ένα είδος ανωμαλίας και παράγοντας αλλοίωσης για το κράτος που τον υποδέχεται. Με αυτόν τον τρόπο, το ελληνικό έθνος, εμφανίζεται ως μια κοινότητα, η οποία μοιράζεται την ίδια θρησκεία, την ίδια γλώσσα, τις ίδιες αξίες και συμπεριφορές και είναι εντοπισμένη σε ένα συγκεκριμένο έδαφος³. Όσοι αποκλίνουν από τα χαρακτηριστικά αυτά ταξινομούνται ως Άλλοι.

Τις δεκαετίες του 1980 και κυρίως του 1990, στην Ελλάδα, η μετανάστευση είναι μια θεματική, με την οποία καταπιάνονται πολλοί θεωρητικοί, καθώς αυτή τη

---

² Βλέπε για περισσότερα: Anderson, Benedict, 1997. « Φαντασιακές ταυτότητες: Στοχασμοί για τις απαρχές και την διάδοση του εθνικισμού». Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη.

³ Βέβαια, για τον Anderson, χρησιμοποιώντας την έννοια του «εθνικισμού εξ' αποστάσεως», ο εθνικισμός ξεπερνάει τα σύνορα του έθνους κράτους και μπορεί να αναζωπυρωθεί έξω από τα πλαίσια του.

περίοδο συντελείται και ο μετασχηματισμός της από χώρα αποστολής σε χώρα υποδοχής μεταναστών. Αν και η βιβλιογραφία είναι αρκετά πλούσια, παρόλα αυτά, επικεντρώνεται σχεδόν αποκλειστικά στις μεταναστευτικές πολιτικές που ακολουθούν οι χώρες υποδοχής, στην εκπαίδευση των μεταναστών και σε ποιες θέσεις εργασίας απορροφώνται. Ο λόγος του ίδιου του μετανάστη στις μελέτες αυτές και κυρίως της μετανάστριας (Τσιμουρή, 2009: 310), απουσιάζει. Αυτό ίσως συμβαίνει επειδή τα συναισθήματα, οι υποκειμενικές εμπειρίες των ανθρώπων θεωρούνταν προσωπικά και εσωτερικά, ως «ψυχολογική συνισταμένη της ανθρώπινης συμπεριφοράς» (Μαδιανού, 2006: 40) και όχι σημεία ενδιαφέροντος της επιστήμης με αποτέλεσμα, η προσέγγιση των ταυτοτήτων να τείνει σε αντικειμενικά και εξωτερικά «πορίσματα» (Μαδιανού, 2006: 38) αναφορικά με την μεταναστευτική εμπειρία καθώς και τα ζητήματα ταυτότητας που ενδεχομένως επηρεάζονται από αυτή.

3. Μετανάστευση προς την Ελλάδα

Ως μετανάστευση, ορίζεται κάθε μετακίνηση ατόμων από μια περιοχή ή χώρα σε άλλη ανεξάρτητα από τους λόγους που την προκαλούν. Η μετακίνηση εντός μιας επικράτειας ή εκτός των ορίων αυτής, διακρίνει την μετανάστευση σε εσωτερική και εξωτερική. Η μετακίνηση, εκτός μιας χώρας ή γεωγραφικής περιοχής του τόπου προέλευσης χαρακτηρίζεται ως αποδημία ή εκροή μεταναστών ενώ εκείνη προς τον τόπο υποδοχής ως εισροή ή είσοδος μεταναστών. Επιπλέον, σε συνάρτηση με τον τόπο προορισμού, η μετανάστευση διακρίνεται σε ευρωπαϊκή ή ενδοευρωπαϊκή και σε υπερπόντια ή διηπειρωτική. Τέλος, σε σχέση με το νομικό καθεστώς, η μετανάστευση χαρακτηρίζεται ως νόμιμη ή παράνομη/παράτυπη με βάση τα απαιτούμενα ταξιδιωτικά έγγραφα ή την απουσία τους αντίστοιχα (Μουσούρου, 1991: 20· Χαλιάπα, 2009: 20-1).

Ως μετανάστες ορίζονται, όσοι έχουν γεννηθεί στο εξωτερικό, οι οποίοι αναφέρονται στην βιβλιογραφία ως μετανάστες πρώτης γενιάς, καθώς και οι άμεσοι απόγονοι τους (συνήθως πολίτες «τρίτων χωρών», εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης), που είτε γεννήθηκαν στην χώρα υποδοχής, είτε μετανάστευαν με τους γονείς τους σε μικρή ηλικία, και οι οποίοι αναφέρονται ως μετανάστες δεύτερης ή μιάμισης γενιάς αντίστοιχα. Αναφερόμαστε δηλαδή στα παιδιά που γεννήθηκαν ή μεγάλωσαν και κοινωνικοποιήθηκαν στην χώρα υποδοχής (Τριανταφυλλίδου, 2010· Παύλου, 2009: 30).

Αν και το φαινόμενο της μετανάστευσης πάντοτε αποτελούσε μια πολύ σημαντική παράμετρο στην ιστορία του πληθυσμού της Ελλάδας, οι εξελίξεις των τελευταίων είκοσι περίπου ετών οδήγησαν στη μετατροπή της από χώρα εκροής σε χώρα εισροής μεταναστών. Από την δεκαετία του 1980 και κυρίως από την δεκαετία του 1990, η Ελλάδα, μετατράπηκε από χώρα αποστολής σε χώρα υποδοχής μεταναστών. Οι λόγοι που συντελείται αυτή η μετατόπιση είναι πολλαπλοί. Η ιδιαίτερη γεωγραφική της θέση καθώς η Ελλάδα αποτελεί σταυροδρόμι, μιας και ενώνει τις μεταναστευτικές ροές από την Ασία και την Αφρική με την Μεσόγειο και την Ευρώπη. Ακόμη, το γεγονός ότι τα σύνορά της, χερσαία και υδάτινα, είναι σε γενικές γραμμές εύκολα προσπελάσιμα. Επιπλέον, η είσοδος της Ελλάδας στην

Ευρωπαϊκή Ένωση το 1981, η οποία οδήγησε σε οικονομική ανάπτυξη, ισχυρή βέβαια σε σχέση με άλλες χώρες της Ε.Ε. αλλά και άνοδο του βιοτικού και μορφωτικού επιπέδου, έστρεψε τους ντόπιους στο να αποφύγουν ανειδίκευτες θέσεις εργασίας, τις οποίες έρχονται να καλύψουν μετανάστες. Τέλος, η εποχικότητα ορισμένων κλάδων της οικονομίας, όπως ο Τουρισμός και η Γεωργία, δημιούργησαν την ανάγκη για ένα εργατικό δυναμικό, που δεν θα μπορούσε να στελεχωθεί από ντόπιο πληθυσμό, λόγω του αμέσως προηγούμενου λόγου, καθώς και η ύπαρξη μιας παράλληλης οικονομίας η οποία συχνά τροφοδοτείται με παράνομους μετανάστες, αποτελούν ορισμένους από τους παράγοντες οι οποίοι συνετέλεσαν στο να καταστεί η Ελλάδα «πόλος έλξης» για τους μετανάστες (Κασιμάτη, 2003· Τριανταφυλλίδου/Μαρούκης, 2010: 47-52).

3.1. Λόγοι που οδήγησαν στην μετανάστευση

Κίνητρα για την μετανάστευση και ειδικότερα την μετακίνηση από την Αλβανία προς την Ελλάδα, είναι η επιθυμία για βελτίωση της οικονομικής κατάστασης αυτού που μεταναστεύει και η αναζήτηση εργασίας, η ανάγκη να δουν αλλά και να ζήσουν σε μια άλλη κοινωνία με περισσότερες ελευθερίες και δικαιώματα σε σχέση με την αυταρχική και κλειστή πολιτική διακυβέρνησης του Ενβέρ Χότζα, η οποία μάλιστα συνεχίστηκε και μετά τον θάνατό του έως και το 1990-1⁴, αλλά και η επιθυμία για οικογενειακή συνένωση, καθώς τις περισσότερες φορές, ένα μέλος μιας οικογένειας μεταναστεύει πρώτο, διαμένει σε συγγενείς που είχε προηγηθεί η μετανάστευσή τους και εν συνεχεία έρχονται και τα υπόλοιπα μέλη, όταν ωριμάσουν ορισμένες αναγκαίες συνθήκες, όταν καταστεί δηλαδή δυνατή η πρόσβαση στην εργασία και στη στέγαση (Μπάγκαβος/Παπαδοπούλου/Συμεωνάκη, 2006· Λαμπριανίδης/Λυμπεράκη, 2001: 186-9). Άλλωστε εκεί

---

⁴ Τότε καταστράφηκαν και τα μπρούτζινα αγάλματα του Χότζα (Hoxha) στα Τίρανα καθώς και το άγαλμα του Στάλιν , στην Κιζονα, η οποία είχε μετονομαστεί ως η Πόλη του Στάλιν, ως σύμβολο για την πτώση του κομμουνισμού, θυμούνται οι Λουάν, Λέων και Λιλιάνα. «Καταλαβαίνω ότι έπρεπε να τα γκρεμίσουν για να φανεί ότι κάτι αλλάζει, όμως αυτά είχαν γίνει με λεφτά όλων μας», μου αναφέρει η Λιλιάνα.

είναι και η έμφαση που δίνεται από την θεωρία των δικτύων (network theory), όπου συνδέονται μετανάστες, πρώην μετανάστες και μη μετανάστες στις χώρες προέλευσης και προορισμού μέσα από σχέσεις συγγένειας, φιλίας και κοινού τόπου καταγωγής (Τριανταφυλλίδου/Μαρούκης, 2010: 44-5· Bloch, 2002: 80). Η επιλογή της Ελλάδας, ως τόπου μετανάστευσης γίνεται κυρίως λόγω της ευκολίας εισόδου, καθώς οι δυο χώρες συνορεύουν (Λαμπριανίδης/Λυμπεράκη, 2001: 180).

Έτσι για παράδειγμα, το αντρόγυνο Λέων και Ρίτα προέρχονται από «στιγματισμένες» πολιτικά οικογένειες στην Αλβανία, μιας και των δυο οι πατεράδες έκαναν φυλακή με την κατηγορία του «προδότη/εχθρού του καθεστώτος» Χότζα. Ο πατέρας του Λέων υπήρξε διάσημος μουσικοσυνθέτης και δάσκαλος μουσικής στην Αλβανία. Τα τραγούδια του, θεωρήθηκαν από το κόμμα, ως σύμβολα διαμαρτυρίας προς αυτό και ο ίδιος αντί-κομμουνιστής. Αν και το κόμμα τον είχε «στείλει» ως δάσκαλο σε άλλη από την γενέτειρα του πόλη, λίγες μέρες πριν να βγει στην σύνταξη, τέλη της δεκαετίας του 1970, συνελήφθη με την κατηγορία του «προδότη του κόμματος» ως επικίνδυνος ιδεολόγος και έμεινε στην φυλακή για δέκα χρόνια περίπου. «Μετά την σύλληψη του πατέρα μου, η αδελφή μου διέκοψε τις σπουδές της, η μητέρα απολύθηκε από την θέση της λογίστριας και "μετατάχθηκε" σε θέση καθαρίστριας και εγώ απολύθηκα από το σχολείο που δούλευα τότε ως δάσκαλος μουσικής». Όπως χαρακτηριστικά μου είπε ο ίδιος, το επίσημο έγγραφο απόλυσης του, έγραφε ότι κρίθηκε ανεπαρκής να εργάζεται σε οποιοδήποτε παιδαγωγικό και πολιτιστικό μηχανισμό του κράτους. «Άλλωστε, κανείς δεν σου έλεγε, επίσημα τουλάχιστον, ότι απομακρύνεσαι από την εργασία σου λόγω πολιτικών πεποιθήσεων».

Η Ρίτα προέρχεται από την ελληνική κοινότητα της Χιμάρας όσο αφορά την μητρική γραμμή καταγωγής της. Η οικογένεια ζούσε όμως σε μια πόλη στον Βορρά της Αλβανίας. Γενικά, την οικογένεια την αποκαλούσαν ως «kaur», επίθετο που γενικά στα αλβανικά χρησιμοποιείται είτε για να φανεί συνήθως ότι κάποιος είναι Χριστιανός είτε εναλλακτικά ότι είναι ελληνόφωνος. Ως kaur, χαρακτηριζόταν και η Λιλιάννα, επειδή ήταν χριστιανή ορθόδοξη. «Ο Hoxha (Χότζα) έλεγε πως είμαστε όλοι άνθρωποι και όχι Χριστιανοί ή Μουσουλμάνοι. Εμείς βέβαια γιορτάζαμε κρυφά το Πάσχα και θάβαμε τα τσόφλια από τα αυγά για να μην μας πάρουν χαμπάρι», μου

διηγείται η ίδια. Το καθεστώς Χότζα, θεωρούσε άλλωστε την θρησκεία και τα θρησκευτικά ιδρύματα ως εχθρό του καθεστώτος, ο οποίος μάλιστα εχθρός ήταν κατευθυνόμενος από ξένες, εξωτερικές δυνάμεις που στόχο είχαν να καταστρέψουν την ενότητα της χώρας. Σε αυτά τα πλαίσια, το 1967 ξεκινάει μια «εκστρατεία» ώστε να «πεισθούν» οι πολίτες να παρατήσουν τις θρησκευτικές τους πίστες και πρακτικές, καταστρέφοντας ένα μεγάλο όγκο από θρησκευτικά ιδρύματα σε όλη την επικράτεια της Αλβανίας (Λαζάκης, 2002: 104-5). Η θρησκεία άλλωστε του Αλβανού, ήταν ο αλβανισμός (Τσιτσελίκης/Χριστόπουλος, 2003: 226), η προσπάθεια δηλαδή της δημιουργίας ενός κοσμικού εσωστρεφούς κράτους.

Αρχές της δεκαετίας του 1970 λοιπόν ο πατέρας της Ρίτα ήταν στην ταβέρνα της πόλης με την παρέα του και παρακολουθούσαν στην τηλεόραση μια εκπομπή όπου έλεγε πως στην Ελλάδα οι άνθρωποι πεινάνε και δεν έχουν ούτε λάδι αλλά ούτε και ψωμί να φάνε. Ο ίδιος σχολιάζοντας είπε, πως δεν γίνεται να είναι αληθής η πληροφορία, καθώς ο πεθερός του που είχε επαφή⁵ με την Ελλάδα υποστήριζε πως οι Έλληνες έχουν τόσο λάδι που πλένονται μέσα σε αυτό. Την άλλη μέρα συνελήφθη και έμεινε στην φυλακή για δέκα χρόνια ως αντιρρησίας του καθεστώτος. Εν συνεχεία για να φύγει η ρετινιά του «προδότη» από την οικογένεια οι γονείς της Ρίτα πήραν εικονικό διαζύγιο και τα υπόλοιπα μέλη μετακόμισαν σε μια παραλιακή πόλη της Αλβανίας. Βέβαια, όπως μου λέει «Ακόμη και με την γεωγραφική απόσταση, εξακολούθησα να είμαι η κόρη του "εχθρού του κόμματος"», στοιχείο που την απέκλεισε από την Ανωτέρα Παιδαγωγική Σχολή, στην οποία επιθυμούσε να σπουδάσει.

Η οικογένεια της Ρίτα λοιπόν ήρθε στην Ελλάδα το 1991 με την ιδιότητα του ομογενή και όνειρο μια καλύτερη ζωή. Η μητέρα της Ρίτα και οι θείοι της, είχαν πάει σε ελληνικό σχολείο και μίλαγαν την Ελληνική γλώσσα, το οποίο αποτέλεσε πλεονέκτημα όταν εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα. «Από την πρώτη μέρα που

---

⁵ Οι Βορειοηπειρώτες σε πολλές περιπτώσεις είχαν επαφές με την Ελλάδα δια μέσω του συγγενικού τους δικτύου. Βέβαια για να είμαστε ακριβείς μόλις το 1984 άνοιξε ο συνοριακός σταθμός της Κακαβιάς μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και επιτράπηκε σε περιορισμένο αριθμό Βορειοηπειρωτών η επίσκεψη τους σε συγγενείς στην Ελλάδα (Παπανδρέου, 2013: 33-4).

πατήσαμε το πόδι μας στην Αθήνα, οι γονείς μας πήγαν στην Ομόνοια να βρουν δουλειά, καθώς τότε κατέβαιναν στην πόλη γεωργοί που έψαχναν εργάτες. Συνεννοήθηκαν με κάποιον από την Λαμία, που χάρηκε που δεν ήμασταν Αλβανοί αλλά Βορειοηπειρώτες και την άλλη μέρα μας πήρε στο σπίτι του. Στην Λαμία μείναμε μέχρι το 1995», εξηγεί η Ρίτα.

Ο Λέων ήθελε και εκείνος να φύγει από την χώρα, ώστε να έχει περισσότερες ευκαιρίες στην ζωή του, προς την κατεύθυνση όμως της Ιταλίας, την οποία θεωρούσε πολιτισμένη και ανεπτυγμένη χώρα. Ενδεχομένως όμως η επιθυμία του αυτή να πήγαζε και από το γεγονός πως ο ίδιος είναι Καθολικός στο θρήσκευμα. Τελικά επέλεξε την Ελλάδα για την πρώτη απόπειρα φυγής του από την Αλβανία, καθώς λίγους μήνες νωρίτερα είχε βυθιστεί πλοίο με αλβανούς μετανάστες στα χωρικά ύδατα της Ιταλίας, οπότε φάνταζε πιο ασφαλές το ταξίδι προς την κατεύθυνση της Ελλάδας. Εν τέλει εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Αθήνα λίγα χρόνια αργότερα, γιατί όπως μου δηλώνει και ο ίδιος «Τα θεμέλια για την ζωή μου στην Αθήνα είχαν φτιαχτεί ήδη, από την οικογένεια της γυναίκας».

Ο Λουάν, έφυγε για την Ελλάδα με σκοπό να υλοποιήσει όσα δεν μπόρεσε να κάνει στην Αλβανία ως προς την δημοσιογραφική και συγγραφική του ιδιότητα και επειδή αισθάνονταν εγκλωβισμένος σε μια χαώδη κοινωνία, χωρίς νόμους και ασφάλεια για την σύζυγο και τα παιδιά του. Όπως μου αναφέρει ο ίδιος, «Δεν υπήρχε τάξη, περιορισμοί, τίποτε. Τότε έκλεβαν κορίτσια μικρά, 12, 15 ετών και τα έφερναν στην Ελλάδα για "πουτάνες" και μετά από μήνες έλεγαν στους γονείς ότι τάχα δούλευαν σε σούπερ μάρκετ. Έγινε και στην δική μου οικογένεια, δεν ήθελα να γίνει και στα κορίτσια μου», αναφέρει ο ίδιος.

Αν και «άνθρωπος του πνεύματος», ποτέ δεν είχε «μπλεξίματα» με το καθεστώς. Άλλωστε, το καθεστώς δεν είχε εν γένει πρόβλημα με τους διανοούμενους, αρκεί να είχαν καλή κοινωνική βιογραφία, η οποία αντιστοιχούσε στην καλή σχέση όλου του συγγενικού δικτύου ενός ανθρώπου με το κόμμα. «Σε κάθε επαφή με μέλη του κόμματος σου έλεγαν "εσύ είσαι ο γιος του τάδε, που είχε τον αδερφό εκείνον που έκανε το άλλο;"», μου λέει ο Λουάν. Ο πατέρας του άλλωστε είχε τιμηθεί με βραβείο ανδρείας για τις υπηρεσίες του κατά την διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, οπότε ως γιος ανθρώπου που είχε προσφέρει στην

χώρα δεν προκαλούσε το «κόμμα». Ως αντίπαλοι του κόμματος θεωρούνταν όσοι σκέπτονταν σε ιδεολογικό ή πολιτικό επίπεδο διαφορετικά από την «γραμμή» του καθεστώτος και όσοι είχαν σπουδάσει στο εξωτερικό και είχαν δυτικότερη νοοτροπία (Τσιτσελίκης/Χριστόπουλος, 2003: 226-7).

Βέβαια τα τελευταία χρόνια προτού φύγει, εκείνος και η γυναίκα του Λιλιάνα ασχολούνταν με το λιανικό εμπόριο και η οικονομική κατάσταση τους ήταν ικανοποιητική. Η Λιλιάνα σύζυγος του Λουάν μετανάστεψε με τα παιδιά τους έναν περίπου χρόνο μετά την άφιξη του στην Ελλάδα, με στόχο η οικογένεια να βρεθεί και πάλι μαζί. «Σιγά σιγά έμπαιναν και άλλοι στην αγορά και δεν είχαμε τζίρο όπως παλιά, ο άντρας μου ήταν στην Αθήνα και εμείς (εννοεί τα κορίτσια τους Έλντα και εμένα καθώς και την ίδια) στην Αλβανία. Γι' αυτό φύγαμε και εμείς», μου διηγείται η ίδια.

Τέλος, αναφέρω σε αυτό το σημείο και την Αλεξάνδρα η οποία αν και ήρθε στην Ελλάδα σε μικρή ηλικία με την συνοδεία της οικογένειάς της, το 2006 και ύστερα από μια επίσκεψη στην Αλβανία βρέθηκε εγκλωβισμένη στα ελληνοαλβανικά σύνορα. Χρειάστηκε να σταλεί φαξ από την Κρατική Σχολή Θεάτρου, που μόλις είχε γίνει δεκτή για να μπορέσει να επιστρέψει στο σπίτι της στην Αθήνα και να μπορέσει να βγάλει εκ νέου άδεια διαμονής, μιας και φοιτούσε σε σχολή δημόσιου φορέα. Η οικογένεια της Αλεξάνδρα είχε έρθει το 1994 στην Ελλάδα με «πλαστά» προσωπικά στοιχεία, τα οποία τα διατήρησαν καθ' όλη την παραμονή/διαμονή τους καθώς τα ονόματα παρέπεμπαν σε μέλη από τη ελληνική ομογένεια της Αλβανίας και θεωρούσαν πως χάριν αυτού θα είχαν κάποιες διευκολύνσεις ερχόμενοι στην Ελλάδα. Κάποια στιγμή το 2005 τους ήρθε ειδοποίηση ότι εκκρεμεί εις βάρος των γονέων της η κατηγορία για πλαστά προσωπικά στοιχεία, καθώς και η ημερομηνία που θα δικαζόταν η υπόθεση. «Οι δικοί μου φοβόντουσαν πως θα τους πιάσουν ή στην καλύτερη ότι θα πληρώσουν μεγάλο πρόστιμο, και έτσι έφυγαν», αναφέρει η Αλεξάνδρα.

3.2. *Είσοδος στην Ελλάδα*

Γενικά, περίπου το 1/5 του αλβανικού πληθυσμού, εγκαταλείπει την Αλβανία και μεταναστεύει σε άλλες χώρες, κυρίως στην Ελλάδα και στην Ιταλία. Η μετακίνηση αυτή, γίνεται σε δύο φάσεις. Η πρώτη φάση μεγάλης μεταναστευτικής ροής Αλβανών προς την Ελλάδα, συντελείται, με την κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη το 1989, η οποία οδήγησε στο άνοιγμα των ως τότε κλειστών συνόρων προς την Δυτική και Νότια Ευρώπη. Το αλβανικό κομμουνιστικό καθεστώς άλλωστε κατέρρευσε τελευταίο στην Ανατολική Ευρώπη. Το 1991 λοιπόν και λίγο διάστημα προτού να γίνουν οι πρώτες εκλογές δημοκρατικού χαρακτήρα στην χώρα, πλήθος Αλβανών περνούν τα σύνορα, κάτι που προηγουμένως ήταν ανέφικτο, μιας και μόνο διπλωμάτες και μέλη της κυβέρνησης είχαν την δυνατότητα να ταξιδεύουν και να δουν τον «έξω» από την Αλβανία κόσμο (Παπανδρέου, 2013: 31-2). Μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, το κομμουνιστικό κόμμα και ο Ενβέρ Χότζα κατέλαβαν την εξουσία από το 1944 έως το 1985. Στην Αλβανία επεβλήθη ένα ολοκληρωτικό καθεστώς βασισμένο στην απομόνωση και στην αυτάρκεια. «Έλεγε (ο Χότζα) ότι είμαστε πλούσιος λαός, έχουμε πλούσια γη και μας ζηλεύουν οι άλλοι, γι' αυτό έπρεπε να είμαστε επιφυλακτικοί με τους έξω και προετοιμασμένοι κάθε στιγμή να προστατεύσουμε το σπίτι μας, την χώρα μας», αναφέρει η Λιλιάννα.

Η δεύτερη φάση, συντελείται την περίοδο μετά το 1997, με την οικονομική κρίση και κοινωνική αναταραχή που δημιουργείται λόγω της κατάρρευσης του συστήματος αποταμίευσης των «Πυραμίδων». Οι Πυραμίδες, ήταν ένα άτυπο επενδυτικό σύστημα, το οποίο εμφανίστηκε το 1990 στην Αλβανία. Παρουσιάζονταν ως ιδιωτικές επιχειρήσεις (βιοτεχνίες, ναυτιλιακές εταιρίες, κ.α.) οι οποίες είχαν καταφέρει να εξαγοράσουν μέρος της αντίστοιχης κρατικής κατά το προηγούμενο καθεστώς και καλούσαν τον κόσμο να γίνουν μέτοχοι αυτών, παίρνοντας κάθε μήνα τα ποσοστά που αναλογούσαν στην επένδυσή τους. «Κάποιοι πράγματι πήραν λεφτά τον πρώτο καιρό και άρχιζαν να διαφημίζουν ότι χωρίς να εργάζονται είχαν λεφτά. Ύστερα όλο και περισσότεροι άρχισαν να ενδιαφέρονται. Όμως η επένδυση στην εταιρία δεν ήταν πραγματική, γιατί δεν υπήρχε επιχείρηση. Έπαιρναν λεφτά από κάποιον και έδιναν ένα μικρό μέρος αυτών σε άλλους «επενδυτές». Μέχρι που

κάποια στιγμή έσκασε και φάνηκε ότι όλα ήταν ψεύτικα», λέει ο Λουάν. Η Έλντα πάλι μου λέει, «Όλοι είχαν γλυκαθεί τότε, έπαιρναν λεφτά χωρίς να κάνουν τίποτε, χωρίς να κοπιάζουν. Θυμάμαι κάτι συγγενείς μου που ζούσαν αποκλειστικά με τα επιτόκια από την «πυραμίδα» και ότι έβγαζαν από τις δουλειές τους το μήνα τα επένδυαν και πάλι εκεί. Μέχρι που βρέθηκαν χωρίς λεφτά, ευτυχώς δηλαδή που δεν έβαλαν και το σπίτι τους». Η κατάρρευση των πυραμίδων, πυροδότησε διαμαρτυρίες προς την τότε κυβέρνηση του Σαλί Μπερίσα⁶, την κατάλυση της κρατικής εξουσίας, η οποία ουσιαστικά πέρασε στα χέρια συμμοριών, λεηλατήθηκαν οπλοστάσια και ξέσπασαν ένοπλες συμπλοκές ανάμεσα σε πολίτες. Ξέσπασαν βεντέτες ανάμεσα σε οικογένειες, που ήθελαν να εκδικηθούν το θάνατο κάποιου συγγενικού τους προσώπου αλλά και έριδες μεταξύ μελών της ίδιας οικογένειας αφού πολλοί είχαν δημιουργήσει πυραμίδες με λεφτά από τον ευρύτερο οικογενειακό και συγγενικό τους δίκτυο. Υπολογίζεται μάλιστα ότι ο αριθμός των θανάτων έφτασε τις τρεις χιλιάδες ανθρώπινες ζωές (Παπανδρέου, 2013: 35-6). Με αυτόν τον τρόπο, οι Αλβανοί αυτό το διάστημα δεν φεύγουν απλώς εξ' αιτίας της χρεοκοπίας και το ότι είχαν χάσει την πίστη τους σε μια μελλοντική ανάκαμψη της οικονομίας αλλά και γιατί φοβόντουσαν για την σωματική τους ακεραιότητα.

Οι Αλβανοί, αποτελούν την πολυπληθέστερη μεταναστευτική ομάδα στην Ελλάδα, καθώς αποτελούν τα 2/3 των αλλοδαπών που κατοικούν στην Ελλάδα Τριανταφυλλίδου, 2010: 448-9). Η πλειονότητα αυτών εισέρχεται στην Ελλάδα παράνομα, διασχίζοντας τα χερσαία αλβανοελληνικά σύνορα, τις ορεινές περιοχές, με τα πόδια κυρίως τα πρώτα χρόνια μετά το «άνοιγμα των συνόρων» (Τριανταφυλλίδου, 2010: 65, 81-2), σε ομάδες λίγων ατόμων, που περιλάμβαναν πάντα κάποιον που είχε πραγματοποιήσει την ίδια διαδρομή στο παρελθόν. Κάποιοι άλλοι πάλι, εισέρχονται με πλαστές βίζες (Λαμπριανίδης/Λυμπεράκη, 2001: 181).

---

⁶ Μετά τον θάνατο του Χότζα, το 1985 στην εξουσία ανέβηκε ο Ραμίζ Αλία, η διακυβέρνηση του όμως ήταν βραχύχρονη αφού έληξε το 1992. Εν συνεχεία ανέλαβε την εξουσία ο Σαλί Μπερίσα, ο οποίος ήταν στον κύκλο του προηγούμενου καθεστώτος του Ενβέρ Χότζα, μιας και ήταν ο προσωπικός του γιατρός, καρδιολόγος.

Ενδεικτικές για τον τρόπο εισόδου προς την Ελλάδα, είναι οι αφηγήσεις του Λέων και του Λουάν σχετικά με τις πρώτες τους προσπάθειες να εισέλθουν σε ελληνικό έδαφος. Ο Λουάν λοιπόν, ήρθε για πρώτη φορά στην Ελλάδα στα τέλη του 1993 παράνομα, καθώς όπως ανέφερα παραπάνω δεν υπήρχε κάποιος άλλος τρόπος μιας και η ελληνική κυβέρνηση αποδείχθηκε ανέτοιμη να δεχτεί τις μεγάλες μεταναστευτικές ροές της δεκαετίας του 1990, κάτι το οποίο φάνηκε από την απουσία μεταναστευτικής πολιτικής κατά τα πρώτα χρόνια μετά το άνοιγμα των συνόρων της Ανατολικής Ευρώπης προς την υπόλοιπη ήπειρο (Παύλου/Σκουλαρίκη, 2009: 290). Στην πρώτη του αυτή προσπάθεια λοιπόν, «Πέρασα τα σύνορα από το Πρεμετί μέχρι την Κόνιτσα με τα πόδια συνταξιδεύοντας με άλλα τρία άτομα, εκ των οποίων ο ένας είχε ξανακάνει την διαδρομή και ήταν σε ρόλο οδηγού», λέει ο Λουάν. Ήταν σύνηθες σε τέτοιου είδους "ταξίδια" να υπάρχει κάποιος, ο οποίος ήξερε τόσο την διαδρομή, όσο και τις επικίνδυνες ώρες που κάποιος από την συνοριακή φρουρά θα μπορούσε να τους εντοπίσει. «Από την Κόνιτσα, έκανα μαζί με ένα άλλο παλληκάρι αυτο stop και ένα αγροτικό αυτοκίνητο μας πήγε μέχρι τα Γιάννενα, όπου και πήραμε το ΚΤΕΛ για την Αθήνα», συνεχίζει. Έμεινε για έναν μήνα στην Αθήνα δουλεύοντας στην οικοδομή και ύστερα επέστρεψε στην Αλβανία, καθώς τελείωνε η άδεια που είχε πάρει από τη δουλειά του εκεί. Την περίοδο εκείνη εργαζόταν ακόμη ως υπεύθυνος εξόρυξης στις πετρελαιοπηγές σε μια μικρή βιομηχανική πόλη της Αλβανίας.

Η πρώτη απόπειρα του Λέων να περάσει τα αλβανοελληνικά σύνορα, πεζός, πραγματοποιήθηκε το 1991 χωρίς επιτυχία, αφού αυτή ανακόπηκε στην πόλη των Ιωαννίνων όπου πιάστηκε και αναγκαστικά γύρισε πίσω. Για να φτάσουν στην πόλη προορισμού, πολλές φορές τα άτομα που προσπαθούν να εισέλθουν στην Ελλάδα με αυτόν τον τρόπο είναι αναγκασμένοι να περπατούν για πολλές μέρες χωρίς αρκετό φαγητό και νερό και σε δύσκολες καιρικές συνθήκες, καθώς οποιαδήποτε αποσκευή δυσχεραίνει την μετακίνησή τους. «Τα ρούχα που φορούσαμε, λίγο φαί και νερό, λίγα χρήματα και φεύγαμε», αναφέρει ο Λουάν. Και είναι κατανοητό βέβαια, πως δεν είναι λίγα τα παραδείγματα των ανθρώπων που έχασαν την ζωή τους σε τέτοιου είδους ταξίδια (Λαμπριανίδης/Λυμπεράκη, 2001: 185). Η αναλωσιμότητα αυτών των ανθρώπων, οι οποίοι λογίζονται ως ξένοι προς το εθνικό

σώμα, αποδεικνύεται άλλωστε και από το γεγονός ότι ο θάνατος τους δεν φέρει καμιά ευθύνη και δεν αποδίδεται καμιά τιμωρία (Μαρβάκης, 2004: 92). Η θεώρηση αυτού του είδους μετανάστη ως μη αξιόλογη ζωή να βιωθεί, φαίνεται και από την απουσία απεικόνισης και αφήγησης του μεταναστευτικού αυτού συμβάντος από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, αφού με αυτό τρόπο επιτυγχάνεται η εξάλειψη του μετανάστη αυτού καθ' αυτού, σαν να μην είχε υπάρξει δηλαδή η ζωή του αλλά και ο θάνατος του (Butler, 2006: 224-4).

Η δεύτερη προσπάθεια να έρθουν στην Αθήνα του Λουάν το 1995 και του Λέων το 1993, ήταν σαφώς πιο οργανωμένη και με περισσότερες ανέσεις, με την έννοια ότι το ταξίδι τους δεν ήταν σωματικά κουραστικό. Το άγχος όμως μήπως "πιαστούν" παρέμεινε ίδιο. Όσο περνούσαν τα χρόνια μετά το '91, όλο και περισσότερος κόσμος ασχολιόταν με την μεταφορά ανθρώπων από τη Αλβανία προς την Ελλάδα, από την πλαστογράφηση διαβατηρίων και βίζας, μιας και οι βίζες ήταν ο μοναδικός τρόπος να ταξιδέψει κανείς οπουδήποτε νόμιμα, αν και η απόκτηση της ήταν δύσκολη και χρονοβόρα υπόθεση, μέχρι οδηγούς ταξί, που μετέφεραν τους εν δυνάμει μετανάστες. Όσο αφορά την έκδοση της βίζα, ήταν μια σχετικά πιο εύκολη διαδικασία για άτομα από τη Νότιο Αλβανία παρά από το Βορρά, επειδή στις πόλεις του Αργυροκάστρου και της Κορυτσά υπήρχαν ελληνικά προξενεία (Λαμπριανίδης/Λυμπεράκη, 2001: 183). «Βέβαια, επειδή δύσκολα έπαιρνε κάποιος βίζα εάν δεν είχε σχέση με την ελληνική κοινότητα ή την ενασχόληση με το εμπόριο, υπήρχε και η αγορά της στην «μαύρη αγορά», ισχυρίζεται ο Λέων. Κάθε πόλη της Αλβανίας είχε και το δικό της παράρτημα έκδοσης πλαστών εγγράφων εισόδου σε άλλες χώρες. «Η πηγή του κυκλώματος βέβαια ήταν στα Τίρανα», όπως αναφέρει ο Λουάν, αφού εκεί βρισκόταν η ελληνική πρεσβεία. Οι βίζες αυτές ήταν είτε ταξιδιωτικές με ισχύ ενός μήνα μετά την έκδοσή τους, είτε εμπορικές (visa sengen) με ισχύ έξι μήνες και δίνονταν σε εμπόρους, στο διπλωματικό σώμα, καθώς και σε μέλη των Συλλόγων Βόρειο-Ηπειρωτών ή Βλάχων. Σε αυτές τις περιπτώσεις η ισχύς της βίζας δεν ενδιέφερε τον «ενοικιαστή» της, καθότι μόλις πατούσε σε ελληνικό έδαφος, η βίζα επιστεφόταν στον «ταξιτζή» που τον μετέφερε ο οποίος επέστρεφε στην βάση του για να εξυπηρετήσει εκ νέου κάποιον άλλο ταξιδιώτη/μετανάστη.

Με αυτόν τον τρόπο λοιπόν, ο Λουάν και ο Λέων, χρησιμοποίησαν ή πιο σωστά νοίκιασαν τις βίζες κάποιων άλλων για να εισέλθουν στην Ελλάδα, αφού πρώτα οι «ειδήμονες» είχαν τοποθετήσει την σωστή φωτογραφία στα «πλαστά» στοιχεία της βίζας με την οποία ταξίδεψαν. Ήρθαν μέχρι την Αθήνα, στον Σταθμό Λαρίσης με ταξί, χωρίς να γίνει έλεγχος και να υπάρξουν προβλήματα κατά την διάρκεια του ταξιδιού. Πλήρωσαν, το ποσό που είχαν συμφωνήσει και επέστρεψαν στον οδηγό που τους μετέφερε την βίζα, της οποίας η βιογραφία⁷ θα συνεχιζόταν στα χέρια άλλων "επίδοξων" μεταναστών. Άλλωστε όχι μόνο οι άνθρωποι αλλά και τα αντικείμενα έχουν την δική τους βιογραφία καθώς επίσης περνούν και αυτά από διάφορες νοηματοδοτήσεις και χρήσεις κατά τον κύκλο της ζωής τους. Θα μπορούσαμε επίσης να ισχυριστούμε πως έχουν και κοινωνική ζωή, με την έννοια ότι συμμετέχουν σε ένα πλαίσιο κοινωνικών σχέσεων (Appadurai, 1986: 64-90).

Ο Λουάν ζει από το 1995 στην Αθήνα ενώ ο Λέων εγκαταστάθηκε μόνιμα το 1999, αφού στο μεταξύ είχε γυρίσει στην Αλβανία, όπου εκείνο το διάστημα εργαζόταν σε ένα σχολείο και σπούδαζε Φιλολογία (δεύτερο πτυχίο, το πρώτο αφορούσε την Μουσική). Το 1994, γνωρίζεται με την σύζυγό του Ρίτα, η οποία είχε έρθει στην Αλβανία από την Λαμία για να επισκεφθεί την ξαδέρφη της που είχε μόλις γεννήσει. Έγινε ο γάμος τους, η Ρίτα έμεινε έγκυος και λίγο καιρό πριν να γεννήσει έρχεται στην Ελλάδα. «Όταν σαραντάρισε η Λόρι, την πήρα και πήγαμε στον πατέρα της, να την δει, να περάσουμε χρόνο μαζί. Μείναμε δυο χρόνια», αναφέρει η Ρίτα. Το 1997, όταν στην Αλβανία μαίνεται ο εμφύλιος πόλεμος και τα όπλα ανάμεσα στους ανθρώπους κινούνται με ευκολία και επειδή έχει μείνει έγκυος για δεύτερη φορά, επισκέπτεται την ελληνική πρεσβεία στα Τίρανα, όπου ζητά να της δώσουν βίζα για να έρθει στην Ελλάδα εκ νέου. Η βίζα εν τέλει της παραχωρείται. Από τότε ζει μόνιμα στην Αθήνα, «Όπου στο μεταξύ είχαν

---

⁷ Ο όρος «βιογραφία των αντικειμένων» ανήκει στον Arjun Appadurai. Βλέπε Appadurai, A. 1986. *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. New York: Cambridge University Press.

μετακομίσει οι δικοί μου. Ο Λέων ήρθε πια μόνιμα μαζί μας δυο χρόνια αργότερα», συνεχίζει.

Ανάλογη είναι και η προσπάθεια της Λιλιάννα, η οποία το 1996 ταξίδεψε με τα παιδιά της, ανήλικα τότε για να συνενωθεί η οικογένεια στην Ελλάδα, μιας και ο άντρας της, Λουάν είχε όπως προανέφερα μεταναστεύσει στην Αθήνα ένα χρόνο πριν. Εκείνη και τα παιδιά της ήρθαν με ταξί-φορτηγό (vagon taxi) μέχρι το συνοριοφυλάκιο της Κακαβιάς και από εκεί με λεωφορείο μέχρι την Αθήνα. Βέβαια, είχε πληρώσει «με το κεφάλι» για να περάσουν τα σύνορα χωρίς πολλές ενοχλήσεις όπως χαρακτηριστικά μου λέει. Επίσης ενώ είχε πληρώσει θέση στο λεωφορείο που τους μετέφερε για τρεις ανθρώπους, κρατούσε τα παιδιά της σε μια δυάδα του λεωφορείου, για να μην πάθουν το παραμικρό σε περίπτωση που κάποιος από τα σύνορα εισέβαλε στο λεωφορείο. Θυμάται ακόμη, «Φοβόμουν το ενδεχόμενο να μην είχαν βάρδια οι μιλημένοι συνοριοφύλακες και γυρνούσαμε πίσω», όπως δηλαδή είχε συμβεί στην πρώτη τους προσπάθεια να βρεθούν στην Ελλάδα λίγους μήνες νωρίτερα. Από τότε ζει στην Αθήνα μόνιμα.

Για τα μέλη της λεγόμενης ελληνικής κοινότητας στην Αλβανία η είσοδος τους στην Ελλάδα ήταν πιο απλή και εύκολη υπόθεση. Η Ρίτα, για παράδειγμα, ήρθε για πρώτη φορά στην Ελλάδα το 1991 σε ηλικία 24 ετών μαζί με την οικογένεια της με λεωφορείο. Έχοντας καταγωγή από ένα ελληνόφωνο χωριό της Χιμάρας, η απόκτηση της βίζας και το ταξίδι προς την Ελλάδα, δεν είχε την επικινδυνότητα της αντίστοιχης προσπάθειας ενός εθνικά Αλβανού.

Ακόμη, άξιο αναφοράς αποτελούν και οι διηγήσεις των ανθρώπων που μετανάστευσαν στην παιδική τους ηλικία μαζί με τον έναν ή και τους δυο γονείς και οι οποίοι στην βιβλιογραφία της Μετανάστευσης αναφέρονται ως μιάμισης γενιάς μετανάστες. Με αυτόν τον τρόπο, η Αλεξάνδρα μου εξιστορεί για τις προσπάθειες που κατέβαλε η οικογένεια της να βρεθεί από μια παραλιακή πόλη κοντά στα ελληνοαλβανικά σύνορα, στην Ελλάδα. Η πρώτη απόπειρα εισόδου πραγματοποιήθηκε όταν ήταν τριών ετών. Μου αναφέρει ότι, όπως οι δυο «Λέοντες» πληροφορητές μου, έτσι και η οικογένεια της ταξίδεψε με «πλαστές» βίζες, μόνο που στην δική τους περίπτωση τα πλαστά στοιχεία της βίζας τα

χρησιμοποίησαν και κατά την διαμονή τους στην Αθήνα, διατήρησαν δηλαδή τα ονόματα που αναγράφονταν στις βίζες τους κατά την μετακίνηση προς την Ελλάδα, στοιχείο που της προκάλεσε νομικές δυσκολίες όταν ενηλικιώθηκε και προσπάθησε μετά από μια επίσκεψη της στην Αλβανία να επιστρέψει πίσω στην Αθήνα, όπως ανέφερα και πιο πάνω. Στην ίδια λογική, η Λιλιάνα μου αναφέρει. «Με το όνομα της μάνας και του πατέρα μου, ήρθαν και μένουν στην Αθήνα ακόμη και σήμερα κάτι γείτονες μας από την πόλη μου». Πέραν από τους Βορειοηπειρώτες είχαν ειδική μεταχείριση ως προς την διευκόλυνση τους στην έκδοση άδειας παραμονής και οι Βλάχοι της Αλβανίας ερχόμενοι στην Ελλάδα. Οι γονείς της Λιλιάνας ανήκαν σε αυτήν την «κατηγορία». Ενδεχομένως λοιπόν να υπήρχε πολύς κόσμος με το ίδιο όνομα στην Ελλάδα τότε.

Η Αλεξάνδρα, η Μαρία, η Έλντα και εγώ ήρθαμε στην Ελλάδα σε ηλικία τριών, έξι, δεκατεσσάρων και επτά ετών αντίστοιχα, ηλικία κατά την οποία οι προσωπικές μνήμες από το ταξίδι είναι αχνές και διαμεσολαβημένες από τις αφηγήσεις των γονέων μας. Βέβαια, μιλώντας για τον εαυτό μου, θυμάμαι τους λοφίσκους από χώμα που καθόμασταν στα σύνορα περιμένοντας το λεωφορείο να ξεκινήσει, όπως επίσης και την μητέρα μου να λέει σε εμένα και την αδελφή μου να μην μιλάμε φωναχτά και να μην μας αφήνει από την αγκαλιά της. Θυμάμαι την μυρωδιά από την καντίνα και την επιθυμία μου να φάω σουβλάκι. Η μαμά όμως είχε συγκεκριμένα λεφτά (δραχμές) μαζί της για το αντίτιμο των εισιτηρίων του λεωφορείου που θα μας μετέφερε στην Αθήνα, οπότε αντί για σουβλάκι έφαγα κλαίγοντας λίγο ψωμί και ντομάτα που είχαμε φέρει μαζί μας. Η Έλντα, που ήταν μεγαλύτερη από εμένα θυμάται τους αστυνομικούς να μας κοιτούν, να μιλούν σε μια άγνωστη για εμάς γλώσσα, να γελούν, και έπειτα να ανεβαίνουν στο λεωφορείο και να ψάχνουν τα προσωπικά μας αντικείμενα, καθώς και να σημειώνουν κάποιο αριθμό στα διαβατήριά μας. «Γενικά, έχω προσπαθήσει να ξεχάσω αυτή την περίοδο, σαν να μην έγινε ποτέ, για μένα ήταν δύσκολα χρόνια, το διαβατήριο όμως το έχω φυλάξει». Θυμάται ακόμη, πως στην προσπάθειά της να αγοράσει νερό από τις

καντίνες στα σύνορα συνεννοήθηκε με τους ιδιοκτήτες στα αγγλικά⁸, αφού ελληνικά δεν ξέραμε ούτε λέξη.

Αναφέρω λεπτομερώς τις περιγραφές αυτών των ανθρώπων, συμπεριλαμβανομένου και της δικής μου, αναφορικά με την είσοδο στην Ελλάδα, καθώς η σχετική για την μετανάστευση βιβλιογραφία, αναφέρεται στην συνθήκη παράνομης εισόδου και διαμονής των ανθρώπων που φεύγουν από την Αλβανία με κατεύθυνση την Ελλάδα, τουλάχιστον μέχρι το 1998, όπου έχουμε και την πρώτη νομιμοποιητική πολιτική των μεταναστών, αποκρύπτοντας ή μάλλον παραγνωρίζοντας τις δύσκολες συνθήκες, το άγχος, τον φόβο της συνοριακής Αρχής και την επιθυμία για ένα καλύτερο μέλλον σε ένα καινούριο τόπο, με άλλη για τους περισσότερους εξ' αυτών γλώσσα και χωρίς να είναι δεδομένο ότι η προσπάθεια αυτή θα είναι επιτυχής⁹.

Ακόμη, αυτές οι ιστορίες νομίζω δείχνουν με γλαφυρό τρόπο, πως βιώνεται το μεταναστευτικό ταξίδι, η εμπειρία του οποίου διαμεσολαβείται από κοινωνικά χαρακτηριστικά όπως το φύλο, η ηλικία, η λεγόμενη «μεταναστευτική γενιά» αλλά και η εθνοτική καταγωγή. Πιο αναλυτικά, οι Λουάν και Λέων, οι οποίοι επιχείρησαν να περάσουν πεζοί τα σύνορα βίωσαν τον φόβο, εγγεγραμμένο κατά έναν τρόπο στο σώμα τους. Η Λιλιάννα από την άλλη θεώρησε πως ο φόβος και η ανησυχία της πήγαζε από το κοινωνικό φύλο της ίδιας και των δυο παιδιών της. «Ήμασταν τρεις γυναίκες μόνες μας μακριά από το σπίτι, στην ξενιτιά», όπως λέει η ίδια. Η Ρίτα, βρισκόμενη σε καλύτερη μοίρα αν και σε μια επίφοβη και δύσκολη εμπειρία, ως αλβανίδα μεν αλλά από την ελληνική ομογένεια δε, δεν αναγκάστηκε να παραβεί κάποιον νόμο ώστε να βρεθεί στο status του παράνομου μετανάστη/λαθρομετανάστη. Και τέλος, υπογραμμίζεται η εμπειρία της μετανάστευσης από την δεύτερη μεταναστευτική γενιά, οι οποίοι αν και παρόντες στον χρόνο και στον τόπο της εισόδου στην Ελλάδα, «θυμούνται» την εμπειρία μέσα από τις αφηγήσεις και τις μνήμες της πρώτης μεταναστευτικής γενιάς, μέσα από τις διηγήσεις των γονέων τους.

---

⁸ Οι γονείς μας θεωρούσαν πως ήταν μεγάλο προνόμιο οι ξένες γλώσσες. Εξού και η Έλντα έκανε ιδιαίτερα μαθήματα στα Αγγλικά και Ιταλικά στην Αλβανία.

⁹ Βλέπε παράρτημα Α.

Οι μετανάστες αν και με διαφορετικές ιστορίες και καταβολές, θεωρώ πως έχουν τουλάχιστον ένα κοινό, το πέρασμα των συνόρων, το οποίο αποτελεί κομβικό σημείο στην βιογραφία τους. Το πέρασμα των συνόρων, θα λέγαμε πως προκαλεί ένα ρήγμα στην βιογραφία των μεταναστών ως σημείο τομής στον βιογραφικό τους χρόνο. Σύμφωνα με τους Τζανάκη/Σαββάκη, η βιογραφική ρήξη είναι απόρροια ενός γεγονότος καθοριστικής σημασίας στην ζωή ενός ανθρώπου και χαρακτηρίζεται από απώλεια κάποιων σταθερών σημείων αναφοράς του (2003: 1-10).

4. Μεταναστευτικές πολιτικές της Ελλάδος

Μέχρι και την δεκαετία του 1990, το νομοθετικό πλαίσιο για την μετανάστευση στηριζόταν στον νόμο ν.4310/1929, όπως αυτός αναθεωρήθηκε το 1948 και στόχευε στο να διευκολύνει την μετανάστευση προς το εξωτερικό της χώρας. Ο πρώτος νόμος, ο οποίος προσπάθησε να ρυθμίσει θέματα σχετικά με την μετανάστευση, ήταν ο ν.1975/1991, «Είσοδος, έξοδος, παραμονή, εργασία, απέλαση αλλοδαπών, διαδικασία αναγνώρισης προσφύγων και άλλες διατάξεις». Στόχος αυτού του νόμου, ήταν ο περιορισμός της μετανάστευσης και η απέλαση των μη-νόμιμων μεταναστών. Σε άρθρο αυτού του νόμου, αναφέρεται και το δικαίωμα στην οικογενειακή συνένωση για όποιον ζούσε για τουλάχιστον πέντε χρόνια στην Ελλάδα (Καμπούρη, 2002: 28). Βέβαια, εκείνη την περίοδο, όλοι οι μετανάστες ήταν σε κατάσταση παρανομίας, αφού διαδικασίες νομιμοποίησης τους, αρχίζουν από το 1998 και ύστερα. Αυτή την χρονική περίοδο, δίνεται η δυνατότητα στους μετανάστες να "αποκτήσουν" μια κάρτα διαμονής περιορισμένης διάρκειας, την λεγόμενη «λευκή κάρτα», εάν κάλυπταν βέβαια ορισμένες προϋποθέσεις. Η διαμονή στην Ελλάδα, για τουλάχιστον ένα χρόνο, η καλή κατάσταση υγείας, το καθαρό ποινικό μητρώο, όπως και το να έχουν κάποιες μέρες εισφοράς από το ΙΚΑ για το 1998, αποτελούν τις πιο σοβαρές προϋποθέσεις για να κάνει κάποιος αίτηση για την «λευκή κάρτα». Η δεύτερη φάση νομιμοποίησης αντιστοιχούσε στην λεγόμενη «πράσινη κάρτα», η ισχύς της οποίας αντιστοιχούσε σε ένα, δύο ή και πέντε χρόνια.

Αναφορικά με τη διαχείριση των ομογενών, το 1990 οι αρχές συνέστησαν ειδικό φορέα για την υποδοχή των ομογενών από την πρώην ΕΣΣΔ για την ένταξη τους στην ελληνική κοινωνία. Βέβαια, για τους ομογενείς της Αλβανίας, κοινώς αποκαλούμενοι ως Βορειοηπειρώτες τα πράγματα εξελίχθηκαν διαφορετικά όπως υποστηρίζει η Λ. Βεντούρα, λόγω του φόβου μήπως εξαλειφθεί η ελληνική μειονότητα στην Αλβανία (2009: 117). Αναγνωρίστηκε άμεσα μεν η ιδιότητα του ομογενή, η οποία τους διαφοροποιούσε από τους άλλους αλλοδαπούς, αλλογενείς μετανάστες. Βέβαια, όπως μου αναφέρει ο Λέων, «τα "χαρτιά" αυτά δεν είχαν κάποιο πολιτικό αντίκρισμα, από άποψη δικαιωμάτων απλώς έδειχναν ότι ήταν μέλη του Συλλόγου Ομόνοια». Θεσμικά, η ιδιότητα του ομογενή για τους

Βορειοηπειρώτες, κατοχυρώθηκε το 1998, με τη χορήγηση του «Ειδικού Δελτίου Ταυτότητας Ομογενή» .

Το 2001, ψηφίζεται ο νόμος ν. 2910/2001, «Είσοδος, παραμονή αλλοδαπών στην Ελληνική Επικράτεια, Κτήση της ελληνικής ιθαγένειας με πολιτογράφηση και άλλες διατάξεις». Αυτή τη περίοδο, η άδεια εργασίας έγινε απόλυτη προϋπόθεση για την λήψη της άδειας διαμονής. Λίγα χρόνια αργότερα, το 2005, ψηφίζεται ο ν.3386/2005, «Είσοδος, διαμονή και κοινωνική ένταξη υπηκόων Τρίτων Χωρών στην Ελληνική Επικράτεια». Με αυτόν τον νόμο, η άδεια παραμονής και η άδεια εργασίας ταυτίζονται και αποτελούν πια ένα έγγραφο. Θα έπρεπε δηλαδή ο μετανάστης που επιθυμούσε να συνεχίζει να ζει νόμιμα, να εργάζεται και να έχει εισφορές στο ΙΚΑ. Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφέρω, πως κυρίως η γυναικεία εργασία ήταν ανασφάλιστη. Η Λιλιάννα, όλα αυτά τα χρόνια που ζει και εργάζεται στην Ελλάδα, δεν έχει πάρει ποτέ κανένα ένσημο. «Έπρεπε να είχα ενεργήσει διαφορετικά τότε, μου λέει, να έκανα αυτοασφάλιση τουλάχιστον, έτσι θα είχα μια πιθανότητα να πάρω στα γεράματα μου μια μικρή σύνταξη». Η άδεια διαμονής βέβαια δινόταν σε κάποιον ως συμμετέχοντα σε εξαρτημένη εργασία, σε οικογενειακή συνένωση ή λόγω σπουδών (Τριανταφυλλίδου/Μαρούκης, 2010: 97-126). Η Λιλιάννα κατάφερε να μένει νόμιμη, με την δικλίδα που της έδινε η διάταξη περί οικογενειακής συνένωσης, οπότε και την κάλυπτε ασφαλιστικά ο σύζυγός της.

Ο τελευταίος νόμος, που αφορά το μεταναστευτικό, είναι ο ν. 3838/2010, «Σύγχρονες διατάξεις για την Ελληνική Ιθαγένεια, την πολιτική συμμετοχή ομογενών και νομίμως διαμενόντων μεταναστών και άλλες ρυθμίσεις». Στα πλαίσια αυτού του νόμου, δίνεται η δυνατότητα κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας σε μετανάστες, οι οποίοι ζουν επί σειρά ετών σε ελληνικό έδαφος, τροποποιώντας το μέχρι τότε ελληνικό δίκαιο για την ιθαγένεια (Χριστόπουλος, 2012: 91-3· Τριανταφυλλίδου, 2010: 7-10). Βέβαια, ο νόμος κρίθηκε ως αντισυνταγματικός λίγους μήνες μετά την ψήφιση του από το Συμβούλιο της Επικρατείας, καθώς έγινε λόγος από μερίδα του πολιτικού (κομματικού) κόσμου για έναν εγκληματικό νόμο, αφού άφηνε περιθώρια

κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας στον κάθε λαθρομετανάστη (Πάντζου)¹⁰, ο οποίος θα αλλοιώσει την ομοιογένεια του ελληνικού έθνους, παρόλο που οι προϋποθέσεις για την αίτηση της κτήσης ήταν αυστηρές. Το 2010 μάλιστα το ΛΑΟΣ (Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός), ανέλαβε μια εκστρατεία με στόχο το λαϊκό δημοψήφισμα για το νόμο της ιθαγένειας, τα αποτελέσματα του οποίου δεν ανακοινώθηκαν, μιας και ο αριθμός των συμμετεχόντων πολιτών φαίνεται να μην ήταν επαρκής, όπως αντίθετα είχε γίνει λίγα χρόνια νωρίτερα στο σχετικό δημοψήφισμα του ελληνικού λαού για την αναγραφή του θρησκέυματος στις αστυνομικές ταυτότητες (Χριστόπουλος/Κουζέλης, 2012: 94-111).

Ακόμη, το 2011, ο πρωθυπουργός Α. Σαμαράς είχε θέσει στην κοινοβουλευτική ομάδα του κόμματος του το ζήτημα περί κατάργησης του νόμου περί ιθαγένειας, μιας και είναι αδύνατον την χρονική στιγμή που η Ελλάδα είναι σε προσπάθεια σταθεροποίησης της οικονομίας της, να δίνεται η ευκαιρία διαμέσου αυτού του νόμου σε λαθρομετανάστες να εισέλθουν στην χώρα. Παρόμοια κίνηση κάνει και το ΠΑΣΟΚ λίγους μήνες αργότερα, όταν εισηγείται την κατάργηση του νόμου, με το επιχείρημα ότι λειτουργεί ως μαγνήτης παράνομων μεταναστών (Χριστόπουλος, 2012: 227). Η διαδικασία κτήσης της ιθαγένειας "πάγωσε" έως και σήμερα που γράφεται αυτό το κείμενο, με τους όρους του προαναφερθέντος νόμου τουλάχιστον, μιας και οι διαδικασίες Πολιτογράφησης συνεχίζονται ακόμη. Παρ' όλα αυτά, θεωρώ πως ήταν ένα σημαντικό βήμα από μεριάς της Ελλάδας, προς την αναγνώριση ορισμένων δικαιώματων στις μεταναστευτικές ομάδες, οι οποίες διαβιούν εντός της επικράτειας της, αναφορικά με την συμμετοχή τους στο ελληνικό πολιτικό σύστημα και κυρίως για την λεγόμενη μιάμιση ή δεύτερη γενιά, η οποία γεννήθηκε και μεγάλωσε στην Ελλάδα και στην ουσία δεν έχει εικόνα από άλλη χώρα.

4.1. Κτήση ελληνικής ιθαγένειας

Όπως υποστηρίζει ο Mc Crone για τον R. Brubaker, υπάρχουν δυο είδη εθνικισμών, ο πολιτικός και ο εθνοτικός εθνικισμός. Για την ανάλυση του αυτή

---

¹⁰ Βλέπε Πάντζου, Χ. Η χαμένη νηφαλιότητα: Μετανάστευση και ρατσιστικός λόγος στα ΜΜΕ στο <http://www.unhcr.gr>.

χρησιμοποιεί το παράδειγμα του γαλλικού και γερμανικού εθνικισμού αντίστοιχα. Στην Γαλλία λοιπόν, το έθνος ορίζεται ως μια εδαφική κοινότητα και επομένως η ιδιότητα του πολίτη συγκροτείται στη βάση της αρχής του εδάφους (*jus soli*). Ανεξάρτητα δηλαδή από την καταγωγή, όσοι κατοικούν στο γαλλικό κράτος θεωρούνται πολίτες του. Στην Γερμανία η ιδιότητα του πολίτη προκύπτει στη βάση της κοινής καταγωγής, της αρχής του αίματος (*ius sanguinis*) δηλαδή. Ένα παιδί θα πάρει γερμανική ιθαγένεια μόνο εάν οι γονείς τους την έχουν επίσης. Οι δυο αυτοί τύποι εθνικισμών έχουν να κάνουν με τους διαφορετικούς τρόπους που πραγματώθηκαν ως πολιτικές οντότητες με κρατική μορφή. Η περίπτωση της Γερμανίας μας φέρνει στο νου την συγκρότηση του ελληνικού έθνους κράτους, καθώς βασίστηκε και η δημιουργία του, στο δίκαιο/αρχή του αίματος (Mc Crone, 2000).

Σε αυτό το πλαίσιο, το έθνος στην ελληνική περίπτωση παρουσιάζεται ως μια διευρυμένη ομάδα καταγωγής, όπου τα μέλη του αποτελούν ένα κοινό γένος. Η σχέση του ατόμου προς το έθνος κράτος ομοιάζει με συγγενική σχέση και μάλιστα πρώτου βαθμού, ως σχέση γονέα-τέκνου και χαρακτηρίζεται από ανιδιοτελή αγάπη. Όμως δεν χαρακτηρίζονται ως συγγενείς μόνο οι πολίτες του κράτους σε παρόντα χρόνο, αλλά οι πρόγονοι και οι επίγονοι επίσης του κράτους αυτού. Όταν, για παράδειγμα, κάποιος πολίτης του πεθάνει και δεν έχει αφήσει νόμιμους κληρονόμους, σε κάποιες περιπτώσεις, το κράτος είναι αυτό το οποίο καρπώνεται την περιουσία του ως κάποιο συγγενικό πρόσωπο. Ακόμη, σε περιπτώσεις στις οποίες ορισμένοι γονείς δυσκολεύονται στο να αναθρέψουν τα παιδιά τους, την φροντίδα αυτών των παιδιών την αναλαμβάνει το κράτος, το οποίο εδώ παρουσιάζεται ως Μητέρα-Πατρίδα. Η πατρίδα, άλλωστε, μια έννοια που χρησιμοποιούμε στην καθομιλούμενη για να δηλώσουμε τον τόπο καταγωγής μας, θεωρείται η γη των προγόνων μας, αποτελεί οικογενειακή ιδιοκτησία, αφού το κράτος παρουσιάζεται με την μορφή της διευρυμένης οικογένειας. Με αυτόν τον τρόπο, όσοι γεννήθηκαν κάτω από το ίδιο έδαφος αποτελούν αδέρφια, περισσότερο γιατί έχουν κοινούς προγόνους, παρά επειδή κατοικούν στο ίδιο έδαφος (Delaney, 1995: 177-197). Ο Χριστόπουλος υποστηρίζει πως η ιθαγένεια νοείται ως ένας δεσμός συγγένειας στο δημόσιο δίκαιο. Ο πολίτης εμφανίζεται ως

το τέκνο και η πολιτική κοινότητα ως οικογένεια και ως γονέας το κράτος. Στο πλαίσιο, κατά το οποίο, η ιθαγένεια θεωρείται ένας βαθμός συγγένειας, η στέρηση αυτής παρομοιάζεται με την αποκλήρωση κατά το οικογενειακό δίκαιο (2004).

Η θεώρηση αυτή περί σύνδεσης της βιολογίας με την ιδιότητα του πολίτη αποκρυσταλλώνεται στον όρο «βιολογική ιδιότητα του πολίτη» των Rose και Novas, όπου το άτομο προσλαμβάνει την ιδιότητα του πολίτη με όρους βιολογικούς και εθνικής καθαρότητας. Βέβαια, οι συγγραφείς σε αντίθεση με τις εννοιολογήσεις της ιδιότητας του πολίτη, που βασίζονται στην παραδοχή ενός αρχέγονου βιολογικού δεσμού που προϋπάρχει του πολιτικού (civic) δεσμού, κάνουν χρήση της έννοιας της «βιολογικής ιδιότητας του πολίτη» ως προσπάθεια αποδόμησης της βιολογικοποίησης του εθνικού/πολιτικού. Άλλωστε δεν υπάρχει τίποτε φυσικό ή δεδομένο στο ποιος μπορεί να ανήκει στην πολιτική κοινότητα ή να λογίζεται πολίτης της (Rose/Novas, 2011). Αντίθετα μάλιστα, για κάποιες ομάδες ανθρώπων, όπως οι μετανάστες, η ιδιότητα αυτή επιτελείται ως ένας διαρκές ζητούμενο αναγνώρισης των πολιτικών τους δικαιωμάτων.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφέρω πως οι έννοιες της ιθαγένειας, της υπηκοότητας και της ιδιότητας του πολίτη, συχνά επικαλύπτονται ή και ταυτίζονται στο νομικό λεξιλόγιο, ως συνώνυμα. Όμως στην περίπτωση της Ελλάδας, επικράτησε ο όρος της ιθαγένειας, καθώς συσχετίστηκε με το ορθόδοξο γένος και μ' αυτόν τον τρόπο, παραπέμπει στην θρησκευτική εκείνη κοινότητα, η οποία επαναστάτησε κατά του αλλόπιστου κατακτητή και σταδιακά κατόρθωσε να εθνικοποιηθεί (Χριστόπουλος, 2004). Έχω παρατηρήσει βέβαια, πως τόσο στις συζητήσεις μου με τους συνομιλητές που περιγράφονται σε αυτό το κείμενο, όσο και ερχόμενη σε επαφή με άλλους, ο όρος υπηκοότητα χρησιμοποιείται πιο συχνά σε συζητήσεις που αφορούν την διαδικασία διεκδίκησης δικαιωμάτων και της πολυπόθητης ελληνικής (αστυνομικής) ταυτότητας. Ο όρος υπηκοότητα θεωρείται ότι έχει να κάνει με το να είσαι πολίτης μιας χώρας ενώ η ιθαγένεια θεωρείται ότι δείχνει τον τόπο καταγωγής, οπότε και δεν μπορεί να τροποποιηθεί. Όποιος όρος τελικά χρησιμοποιείται επίσημα σε κάθε περίπτωση έχει διττό χαρακτήρα, καθώς εντάσσει ορισμένους στην πολιτική κοινωνία συμπεριλαμβάνοντας τους ως «ίδιους» κι ταυτόχρονα αποκλείει άλλους ως «ξένους, διαφορετικούς». Αυτό

άλλωστε αποτελεί και αξίωση για την Πολιτεία, όπως αναφέρει η Αθανασίου, η οποία «επιλέγει» τις μορφές ζωής που θα αναγνωριστούν ως ανθρώπινες και που θα αποκτήσουν πρόσβαση σε πολιτικά δικαιώματα (Αθανασίου, 2012: 242). Το ξένο αυτό σώμα, πρέπει να ελεγχθεί διοικητικά, μέσω των μεταναστευτικών πολιτικών, να εξοβελιστεί ως μη επιθυμητό ή να αφομοιωθεί υπό προϋποθέσεις στο κυρίως σώμα των πολιτών (Αθανασίου, 2007: 30-1).

Έτσι λοιπόν ένας μετανάστης, στην περίπτωση μας ένας αλβανός μετανάστης, για να είχε δυνατότητα συμμετοχής την πολιτική ζωή της Ελλάδος, πριν το 2010¹¹, θα πρέπει πρώτα να είχε αποκτήσει την Ελληνική ιθαγένεια (Χριστόπουλος, 2004)¹². Όμως η διαδικασία πολιτογράφησης του ήταν και εξακολουθεί να είναι μια δύσκολη υπόθεση για να υλοποιηθεί, λόγω του ότι στην ελληνική ιθαγένεια δίνεται έμφαση στην αρχή της κοινής καταγωγής και του κοινού αίματος (*jus sanguinis*) και αποτελεί μια ιδιαίτερα χρονοβόρα και δαπανηρή διαδικασία.

Το 1993, ο μετανάστης ο οποίος επιθυμούσε να αποκτήσει την ελληνική ιθαγένεια, έπρεπε να κατοικεί νόμιμα για τουλάχιστον δέκα χρόνια από τα τελευταία δώδεκα χρόνια, περνώντας από εξετάσεις που θα απεδείκνυαν την επάρκεια στις γνώσεις του περί της ελληνικής ιστορίας, γλώσσας και πολιτισμού. Όπως ανέφερα παραπάνω όμως η νομιμοποίηση των μεταναστών εν γένει συντελέστηκε αρκετά χρόνια αργότερα. Το 2001¹³ οι προϋποθέσεις για αίτηση πολιτογράφησης δυσκόλεψαν στους ενδιαφερόμενους μετανάστες ακόμη

---

¹¹ Με τον νόμο ν. 3838/2010 όσοι έχουν άδεια διαμονής αορίστου χρόνου (μακράν διαμένοντες) έχουν δικαίωμα ψήφου αλλά και υποψηφίου στις δημοτικές εκλογές. Πια το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθε αφορά Έλληνες πολίτες, κατηγορία στην οποία όμως πρόλαβαν να «μπουν» πολλοί μετανάστες που πολιτογραφήθηκαν ή πήραν την ελληνική υπηκοότητα λόγω φοίτησης σε ελληνικό σχολείο.

¹² Βλέπε Χριστόπουλος, Δ. , 2004. Περιπέτειες της ελληνικής ιθαγένειας: Ποιος (δεν) έχει τα «προσόντα» να είναι Έλληνας; Στο Θέσεις, Τεύχος 87, περίοδος: Απρίλιος - Ιούνιος 2004.

¹³ Αναφέρομαι στο νόμο ν. 2910/2001.

περισσότερο, μιας και το παράβολο ήταν 1500€ και η πολιτεία είχε το δικαίωμα να αρνηθεί, αφού δεν υποχρεωνόταν να αιτιολογήσει τις αποφάσεις πολιτογράφησης (Χριστόπουλος, 2012: 208).

Για τους αλβανούς μετανάστες ελληνικής καταγωγής (Βορειοηπειρώτες), η Πολιτεία μερίμνησε δίνοντας όπως προανέφερα ειδική άδεια μακρόχρονης παραμονής τους. Το 2006 μάλιστα, όσοι είχαν το Ειδικό Δελτίο Ταυτότητας Ομογενούς (ΕΔΤΟ), και επιθυμούσαν να πολιτογραφηθούν απαλλάχτηκαν από την καταβολή του αντίστοιχου παράβολου. Βέβαια, ο Χριστόπουλος αναφέρει πως σε σχετική συζήτηση του με αρμόδιο σε θέματα ιθαγένειας από την κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας το 2010, αυτός ανέφερε πως οι Βορειοηπειρώτες δεν πολιτογραφούνταν από το ελληνικό κράτος όλο το προηγούμενο διάστημα για να μη ρημάξει η μειονότητα στην Αλβανία (Χριστόπουλος, 2012: 235).

Ακόμη, αναφορικά με την δεύτερη μεταναστευτική γενιά και μέχρι την ηλικία των δεκαοκτώ ετών μπορούν να παραμείνουν στη χώρα για λόγους οικογενειακής συνένωσης, ενώ από τα δεκαοκτώ έως το εικοστό πρώτο έτος έχουν το δικαίωμα απόκτησης αυτοτελούς άδειας διαμονής, την οποία μπορούν να ανανεώσουν μόνο για λόγους σπουδών ή εργασίας είτε ακόμη στο πλαίσιο της οικογενειακής συνένωσης μετά από γάμο με πρόσωπο που μπορεί να τους συντηρήσει για την νομιμοποίηση τους, αλλιώς καταδικάζονται στο status του παράνομου, παράτυπου μετανάστη. Όπως παρατηρεί η Παπασιώπη-Πασιά «Αλίμονο εάν στην ηλικία των 21 ετών του δείχνουμε την πόρτα και του λέμε να εγκαταλείψει την Ελλάδα επειδή δεν συνεχίζει τις σπουδές του ή επειδή τις παράτησε ή απέτυχε ή επειδή δεν δουλεύει, όταν εδώ έχει γεννηθεί ή από τρυφερή ηλικία εδώ διαμένει» (2006: 126-7) αναφερόμενη στην δεύτερη γενιά μεταναστών.

Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να παραθέσω την δική μου εμπειρία. Όταν τελείωσα το λύκειο και δεν κατόρθωσα να εισέλθω σε κάποια πανεπιστημιακή σχολή και αφού είχα συμπληρώσει το 18 έτος, η οικογένεια μου και εγώ αποφασίσαμε ότι έπρεπε να συνεχίσω να ανανεώνω την άδεια διαμονής μου ως συμμετοχή σε εξαρτημένη εργασία μιας και είχα πάψει να είμαι προστατευόμενο μέλος για να ανανεώνω τα «χαρτιά» μου, όπως συχνά αποκαλούμε οι διαμένοντες

στην Ελλάδα μετανάστες την άδεια διαμονής μας, με αιτιολογία την οικογενειακή συνένωση. Με αυτόν τον τρόπο βρέθηκα, να «είμαι καθαρίστρια» για το ΙΚΑ και τον δήμο όπου έμενα και ανανέωνα την άδεια διαμονής μου, με μπλοκάκι παροχής υπηρεσιών, έχοντας «πελάτες» δυο Έλληνες οικογενειακούς φίλους. Παρέμεινα «καθαρίστρια» μέχρι το τέλος του 2011, όταν καταργήθηκαν τα μπλοκάκια, στην θέση των οποίων ήρθαν τα εργόσημα. Ευτυχώς για εμένα το ίδιο χρονικό διάστημα βγήκε και η θετική απόφαση περί κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας.

Σε παρόμοια θέση είχε βρεθεί και η Έλντα μετά την αποφοίτησή της από το Λύκειο. Εκείνη βέβαια, πέρασε σε πανεπιστημιακή σχολή στη Θεσσαλονίκη, στην οποία εγγράφηκε τα δυο πρώτα εξάμηνα αλλά δεν κατόρθωσε να παρακολουθήσει, λόγω της απόστασης και της οικονομικής δυσκολίας της οικογένειας που είχε μόλις τρία χρόνια στην Ελλάδα. Αν και η άδεια διαμονής της για αυτό το χρονικό διάστημα «βγήκε» λόγω της φοιτητικής της ιδιότητας, για να παραμείνει νόμιμη στην χώρα και να έχει ιατροφαρμακευτική κάλυψη έπρεπε να βρει ένσημα άμεσα. Η εξαγορά των απαιτούμενων ενσήμων, καθώς και η πληρωμή του δικηγόρου, κατέστησαν την όλη προσπάθεια νόμιμης διαμονής, χρονοβόρα και πολυέξοδη. Σήμερα, βρίσκεται στην διαδικασία πολιτογράφησης ως μητέρα Έλληνα πολίτη¹⁴.

Γενικά, η όλη διαδικασία ανανέωσης της άδειας διαμονής για όλους τους μετανάστες της Αθήνας είναι μια στρεσογόνος κατάσταση. Η συλλογή των απαιτούμενων δικαιολογητικών κάθε φορά, το παράβολο και η πολύωρη ή πολυήμερη σε ορισμένες περιπτώσεις αναμονή στην Νομαρχία, έξω στον δρόμο ανεξάρτητα από καιρικές συνθήκες και ηλικίας του ενδιαφερόμενου, είναι μια διαδικασία που επαναλαμβάνεται κάθε ένα, δύο ή πέντε χρόνια στην ζωή ενός μετανάστη. «Είναι λες και το κάνουν επίτηδες, για να μας ταπεινώσουν, να αισθανθούμε μειονεκτικά, ότι παρά τα τόσα χρόνια παραμονής μας δεν μας αξίζει ως μετανάστες ανθρώπινη συμπεριφορά», ισχυρίζεται η Μαρία. Ακόμη, σε πολλές περιπτώσεις ο ενδιαφερόμενος δεν θα πάρει ποτέ στα χέρια του το τελικό αυτοκόλλητο στο διαβατήριό του (άδεια διαμονής), αλλά θα κυκλοφορεί στην πόλη

---

¹⁴ Ο γιος της πήρε αυτόματα την ελληνική ιθαγένεια, καθώς ο πατέρας του είναι Έλληνας.

με την βεβαίωση, από την αστυνομία ή την Νομαρχία, κατάθεσης των πλήρη δικαιολογητικών για την άδεια παραμονής του. Βέβαια, ορισμένοι δεν μπορούσαν καν να υποβάλλουν αίτηση αναφέρουν οι Λαμπριανίδης και Λυμπεράκη καθώς δεν είχαν τις απαιτούμενες μέρες ασφάλισης και έτσι βοηθήθηκαν από Έλληνες φίλους τους, να «παρακάμψουν την νομοθεσία», όπως άλλωστε συνέβη και στην δική μου περίπτωση. Τέλος, κατά περιόδους στο πλαίσιο της προσπάθειας περιορισμού των μεταναστών, φαίνεται να εντατικοποιείται η αστυνομική παρουσία και οι επιχειρήσεις «σκούπα» (2001: 215, 262-3).

Βέβαια, αν και με την βεβαίωση ο μετανάστης είναι εξασφαλισμένος ως προς την νομιμότητα της παρουσίας του στην ελληνική επικράτεια, είναι ταυτόχρονα περιοριστική προς την μετακίνηση στο εξωτερικό. Η μόνη περίπτωση που μπορεί να ταξιδέψει έχοντας ως ταξιδιωτικό έγγραφο την «βεβαίωση» είναι κατά την διάρκεια των Χριστουγέννων και του καλοκαιριού, με αποκλειστικό προορισμό όμως την Αλβανία. Το αυτοκόλλητο της «άδειας διαμονής» δίνει την δυνατότητα μετακίνησης εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η Μαρία κατάφερε να ταξιδέψει στην Ιταλία την μοναδική φορά που είχε το αυτοκόλλητο στα χέρια της, καθότι συνεχώς ανανέωνε με την βεβαίωση κατάθεση των δικαιολογητικών, αφού το αυτοκόλλητο δεν ερχόταν ποτέ με την δικαιολογία του πλήθους των ανθρώπων που είχαν να εξυπηρετήσουν στην Νομαρχία. Άλλωστε πολλές φορές, οι μετανάστες χρειάζεται να περιμένουν για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο του ενός έτους, με αποτέλεσμα όταν παραλαμβάνουν τη νέα άδεια, αυτή να έχει ήδη λήξει (Χατζή, 2004: 236).

Το 2008 βέβαια¹⁵, δίνεται στην δεύτερη γενιά το καθεστώς του επί μακρόν διαμένοντος στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Προϋποθέσεις ήταν το άτομο που κάνει την αίτηση να είχε συμπληρώσει τα 18, να είχε ολοκληρώσει τουλάχιστον εννέα χρόνια υποχρεωτικής εκπαίδευσης και οι γονείς του να κατοικούν νόμιμα στην Ελλάδα (Τριανταφυλλίδου/Γρώπα, 2010 : 145-150), πληροφορία η οποία δεν έγινε γνωστή τουλάχιστον στους συνομιλητές μου και εμένα. Λίγα άλλωστε είναι αυτά που μαθαίνουμε αναφορικά με τα δικαιώματα μας ως μετανάστες και όχι μόνο αναφορικά με την ανανέωση της άδειας παραμονής μας. Η Έλντα για παράδειγμα,

---

¹⁵ Αναφέρομαι στον νόμο ν. 3731/2008.

μου είπε «Εάν μάθαινα νωρίτερα ότι μπορούσα να περάσω στο πανεπιστήμιο με ελαφρύνσεις λόγω της καταγωγής μου, (εννοείται το καθεστώς αλλοδαπού μαθητή) θα μπορούσα να είχα περάσει στην Αθήνα όμως τότε κανένας δεν σε ενημέρωνε για αυτά». Οι αλλοδαποί μαθητές, εάν είναι νόμιμοι οι ίδιοι και οι γονείς τους μπορούν να συμπληρώσουν ένα επιπλέον μηχανογραφικό στο Υπουργείο Παιδείας και ανάλογα με τον μέσο όρο των Πανελλαδικών εξετάσεων του/της ενδιαφερόμενου/-ης καθώς και ανάλογα με τις διαθεσιμότητες των σχολών που αφορούν τον αριθμό εισακτέων, τους δίνεται η δυνατότητα εισαγωγής στην σχολή επιλογής τους, με βάση το μηχανογραφικό που κατέθεσαν αφού πριμοδοτούνται 2000 περίπου μορίων.

4.2. Νόμος 3838/2010

Σχηματικά, μέχρι το 2010, το ελληνικό δίκαιο της ιθαγένειας χορηγούσε την ελληνική ιθαγένεια σε όσους ήταν τέκνα Έλληνα γονέα, όσοι είχαν υιοθετηθεί από Έλληνα πολίτη, όσους επέλεγαν την κατάταξη στις Ένοπλες Δυνάμεις και με πολιτογράφηση (Χριστόπουλος, 2012: 237).

Το 2010 η μετανάστευση στην Ελλάδα βρίσκεται ενώπιον μιας νέας «ανανοηματοδότησης» που παραπέμπει σε ένα πιο ανοιχτό και περιεκτικό περιεχόμενο (Χριστόπουλος, 2004: 365). Σε αυτό το πλαίσιο, ριζική τομή αποτελεί ο νόμος 3838/2010 αφού για πρώτη φορά νομιμοποιείται η διεύρυνση της ιδιότητας του πολίτη σε ένα σώμα συνεκτικών και περιεκτικών διατάξεων. Με το νέο νόμο λοιπόν εισάγεται η διπλή διαδικασία απόδοσης ιθαγένειας είτε με τη γέννηση από Έλληνες γονείς (*jus sanguinis*), είτε με την απόδοση ιθαγένειας από τον τόπο γέννησης (*jus soli*). Παράλληλα με το δίκαιο του εδάφους, η διαδικασία απόκτησης της ελληνικής ιθαγένειας στηρίζεται στην ίδια την επιλογή και τη βούληση του αλλοδαπού να γίνει Έλληνας πολίτης.

Ο νόμος ν. 3838/2010, γνωστός ευρύτερα ως νόμος Ραγκούση, ο οποίος διατελούσε τότε υπουργός Εσωτερικών, αφορά την εκχώρηση ελληνικής υπηκοότητας σε μετανάστες που ζουν επί σειρά ετών σε ελληνικό έδαφος και που έχουν καθαρό ποινικό μητρώο, φέρνει κάποιες αλλαγές ως προς το μέχρι τότε ελληνικό δίκαιο περί της ιθαγένειας. Με αυτόν τον τρόπο, ένας άνθρωπος έχει την δυνατότητα κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας εάν ένας από τους δυο γονείς

γεννήθηκε και διαμένει στην Ελλάδα, ώστε να εξασφαλίζεται η ελληνική ιθαγένεια στην λεγόμενη τρίτη μεταναστευτική γενιά σχεδόν με υποχρεωτικό χαρακτήρα. Ακόμη, κάποιος που γεννιέται στην Ελλάδα από αλλοδαπούς γονείς που όμως διαμένουν νόμιμα και μόνιμα στην Ελλάδα για τουλάχιστον πέντε χρόνια, μπορεί να αποκτήσει την ελληνική ιθαγένεια από την στιγμή της γέννησης του, εφόσον οι γονείς του κάνουν κοινή αίτηση, κοινή δήλωση ότι επιθυμούν το παιδί τους να είναι εγγεγραμμένο στο δημοτολόγιο του δήμου μόνιμης κατοικίας τους. Επίσης, τέκνο αλλοδαπών που έχει ολοκληρώσει τουλάχιστον έξι τάξεις σε ελληνικό σχολείο της Ελλάδας και ο οποίος διαμένει νόμιμα και μόνιμα στην Ελλάδα, έχει την δυνατότητα κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας ύστερα από σχετική του δήλωση, καταβάλλοντας παράβολο ύψους των 100€¹⁶. Επιπρόσθετα, ως προς την αίτηση πολιτογράφησης ο χρόνος νόμιμης και μόνιμης παρουσίας του αλλοδαπού μειώνεται από τα δέκα χρόνια στα επτά. Η όλη διαδικασία διαρκεί δυο χρόνια, μέσα στο χρονικό όριο του οποίου, δια νόμου, η πολιτεία πρέπει να απαντήσει και να αιτιολογήσει την απόφαση της για την εκχώρηση ή μη της ελληνικής ιθαγένειας ή απόφασης Πολιτογράφησης στον/στην αιτούντα/-ούσα (Χριστόπουλος, 2012: 91-3 · Χριστόπουλος, 2012: 238-244) και τέλος δίνεται η δυνατότητα του δικαιώματος του εκλέγειν και περιορισμένα το δικαίωμα του εκλέγεσθαι σε νόμιμα διαμένοντες μετανάστες στην πρωτοβάθμια τοπική αυτοδιοίκηση. Μέχρι τότε, το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι αφορούσε μόνο τους έλληνες πολίτες άνω των 18 καθώς και την συμμετοχή ευρωπαίων πολιτών στις εκλογές για την ανάδειξη Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου ενώ οι πολίτες τρίτων χωρών, αν και διέμεναν μόνιμα και νόμιμα στην Ελλάδα, δεν είχαν πρόσβαση σε πολιτικά δικαιώματα (Τριανταφυλλίδου/Γρώπα, 2010: 145-150). Η Μαρία, αναφέρει μιλώντας για την όλη διαδικασία της κτήσης της ελληνικής υπηκοότητας, «Έπρεπε να τρέχω μες στην ζέστη, να πάρω βεβαιώσεις σπουδών από τα σχολεία που φοίτησα, να πάρω βεβαίωση μόνιμης κατοικίας, να περιμένω έγγραφα από την Αλβανία τα οποία έπρεπε να μεταφραστούν, όμως χαλάλι, τώρα είμαι πιο ήσυχη, δεν νιώθω βέβαια διαφορετικά, όμως τα πράγματα έγιναν πιο εύκολα στην καθημερινότητα μου, άσε που μπορώ να ταξιδεύω τώρα όποτε εγώ το θέλω».

---

¹⁶ Βλέπε για τα απαιτούμενα δικαιολογητικά στο Παράρτημα Β.

Βλέπουμε δηλαδή, πως αν και επιφυλακτικά το ελληνικό κράτος με τις τελευταίες διατάξεις που αφορούν κυρίως την δεύτερη μεταναστευτική γενιά, απομακρύνεται από τον αυτό καθ' αυτό μηχανισμό εθνικής αναπαραγωγής, την αρχή του αίματος (*jus sanguinis*), όπου η πολιτική ιδιότητα κληροδοτείται από τον γονιό στο τέκνο (Τάκης, 2012: 115) και κινείται προς την συμπερίληψη της αρχής του εδάφους (*jus soli*) στην απόδοση ελληνικής ιθαγένειας. Η Ελλάδα δηλαδή, προβλέπει στην νομοθεσία της τη δυνατότητα έστω και περιορισμένη κτήσης της ιδιότητας του πολίτη σε μετανάστες που διαμένουν στην επικράτειά τους. Όσο «φυσική» ή φυσικοποιημένη και αν θεωρείται η αρχή του αίματος, φαίνεται πως την τελική απόφαση εκχώρησης της ιδιότητας του πολίτη την έχει η Πολιτεία, κάτι που επιβεβαιώνεται και στην περίπτωση του θεσμού της υιοθεσίας, όπου απομακρυνόμαστε από την ιδέα περί εξ' αίματος καταγωγής όλων των μελών μιας οικογένειας.

Βέβαια ο αναφερόμενος ως νόμος Ραγκούση, ύστερα από λίγους μήνες αφότου τέθηκε σε ισχύ θεωρήθηκε αντισυνταγματικός, ύστερα από σχετική αίτηση περί ακύρωσης του από το Συμβούλιο της Επικρατείας. Θεωρήθηκε αντισυνταγματικός, καθώς το έθνος και ο λαός με βάση το Ελληνικό Σύνταγμα ταυτίζονται και η αρχή του αίματος θεωρείται συνταγματική καθώς και επειδή το διάστημα παραμονής ή φοίτησης του μετανάστη στην Ελλάδα δεν θεωρείται αρκετό για τον/την αιτούντα/-ούσα μετανάστη/-τρια για να αποκτήσει ελληνική συνείδηση, και επομένως «δεν έχει τα προσόντα για να γίνει Έλληνας πολίτης» (Χριστόπουλος, 2012: 262-267).

5. Ένταξη, ζητήματα ταυτότητας και προσδοκίες για το μέλλον

Η πρώτη μεταναστευτική γενιά, η οποία εισέρχεται σε μια διαφορετική κοινωνία από την κοινωνία καταγωγής της παρουσιάζει πληθώρα διαφοροποιήσεων από τους γηγενείς. Διαφοροποιήσεις σχετικές με την οικονομική κατάσταση, τις κοινωνικές και πολιτισμικές πρακτικές και τους κώδικες, την ανασφάλεια που δημιουργεί η οικονομική ανέχεια, ο παράνομος χαρακτήρας της διαμονής στην χώρα υποδοχής και στην αναζήτηση εργασίας. Με αυτόν τον τρόπο, η διαβίωση αλλά και η κοινωνική παρουσία στη χώρα υποδοχής, καθίσταται ιδιαίτερη. Ίσως και αυτός ο λόγος να αποτελεί μια από τις παραμέτρους για την οποία οι περισσότεροι μετανάστες πρώτης γενιάς τα πρώτα χρόνια της παραμονής τους στην Ελλάδα θεωρούσαν πως η προοπτική της διαμονής τους είναι πεπερασμένη και περιορισμένης διάρκειας ώστε να μπορέσουν να συγκεντρώσουν κάποια χρήματα όχι για να λύσουν το οικονομικό τους πρόβλημα, όσο το να εξασφαλίσουν μια μικροαστική ζωή στις χώρες καταγωγής τους κατά την επιστροφή τους (Κοιλιάρη, 1997: 13).

Βέβαια, είναι αυτονόητο πως τα πρώτα μεταναστευτικά χρόνια των Αλβανών στην Ελλάδα δεν ήταν ομαλά, καθώς προκαλούνταν εντάσεις στην βάση των γλωσσικών και άλλων διαφορών με αποτέλεσμα μια σειρά από προκαταλήψεις αλλά και εθνικά στερεότυπα. Επίσης, όπως υποστηρίζει η Τριανταφυλλίδου, η μετανάστευση περιπλέκει τις κοινωνικές ανισότητες και τον κοινωνικό διαχωρισμό στην χώρα υποδοχής, καθώς οι πολιτισμικές διαφορές μπορεί να λειτουργήσουν ως ταξικές διαφοροποιήσεις (2010: 442). Ο μετανάστης μπορεί να βιώσει σε αυτήν την χρονική περίοδο και ένα είδους πολιτισμικού σοκ, καθώς στην προσπάθεια του να προσαρμοστεί σε μια νέα πραγματικότητα, ενδεχομένως να επιδείξει αρνητική στάση σε τρόπους συμπεριφοράς του τόπου μετανάστευσης του.

Η ομιλία των αλβανικών σε δημόσιο χώρο επιπλέον, σε πολλές περιπτώσεις προκάλεσε ξενοφοβικά αισθήματα και ρατσιστική συμπεριφορά απέναντι σε αυτή την μεταναστευτική ομάδα (Κοιλιάρη, 1997: 17, 29, 31). Τα ΜΜΕ, έπαιξαν σημαντικό ρόλο προς την στοχοποίηση του Αλβανού μετανάστη ως του κατ' εξοχήν

Άλλου, ως την πηγή κάθε κακού της τότε ελληνικής κοινωνίας¹⁷, ως απειλή για την εθνική ομοιογένεια και κυριαρχία (Χριστόπουλος, 2012: 218), ώστε να δημιουργηθεί στους Έλληνες πολίτες το αίσθημα ανασφάλειας και φόβου για την αλβανική παρουσία. Τα ρεπορτάζ στα κεντρικά δελτία ειδήσεων της εποχής στην τηλεόραση, κάνουν λόγο για Αλβανούς δολοφόνους, κλέφτες και μια σειρά από άλλους παρόμοιους χαρακτηρισμούς, ώστε το επίθετο και η ταυτότητα Αλβανός, να γίνει συνώνυμο μιας εγκληματικής και επικίνδυνης φυσιογνωμίας και ταυτότητας. Εκείνη λοιπόν την περίοδο ο μετανάστης από την Αλβανία, βλέπει ότι λόγω της καταγωγής του, καθλώνεται από τους Έλληνες σε κατώτερο κοινωνικά και πολιτισμικά υποκείμενο (Χρυσόχου, 2009: 439-452· Λαμπριανίδης/Λυμπεράκη, 2001: 2523).

Την εικόνα αυτή εμείς, τα παιδιά που ήρθαμε σε μικρή ηλικία στην Ελλάδα, προσπαθήσαμε να την αποβάλλουμε αποτινάσσοντας από πάνω μας την ρετσινιά, το στίγμα του Αλβανού, αποκρύπτοντας την και ταυτόχρονα προσπαθώντας να οικειοποιηθούμε με κάθε τρόπο την ταυτότητα «Έλληνας». Όπως υποστηρίζει ο Goffman, το κοινωνικό στίγμα είναι απόρροια μιας αρνητικής ιδιότητας, η οποία δημιουργεί αισθήματα μειονεξίας και οδηγεί το άτομο σε μια αρνητική εικόνα για τον εαυτό (2001: 64-80). Ήθελα να αποσιωπήσω την ταυτότητα που προέκυπτε από την καταγωγή μου, ήθελα να διώξω αυτό το στίγμα από πάνω μου, να γίνω κάποια άλλη ή μάλλον να είμαι όπως όλοι οι υπόλοιποι. Πολλές φορές και ως απόρροια αυτού, ενώ οι γονείς μου, μου μιλούσαν αλβανικά εγώ, τους αποκρινόμουν πάντα στα ελληνικά. Η Μαρία και η Λόρι, έχουν την ίδια εμπειρία όσο αναφορά την δυσθυμία τους να μιλούν αλβανικά, τουλάχιστον όταν ήταν σε μικρότερη ηλικία. «Ντρεπόμουν γενικότερα να μιλάω αλβανικά, τόσο στο σπίτι, όσο κυρίως έξω από αυτό. Ήθελα να αποκρύψω απ' όλους την αλβανική καταγωγή μου», αναφέρει η Μαρία. Συνεχίζοντας μιλώντας για τον εαυτό μου, οι γείτονες μου με γνώριζαν μόνο με το βαπτιστικό μου όνομα- Ιωάννα Μαρία- αν και γνώριζαν ότι ήμασταν από την Αλβανία. Με αυτόν τον τρόπο συστηνόμουν ακόμη και όταν γνώριζα άγνωστους σε

---

¹⁷ Το σύνθημα «Δεν θα γίνεις Έλληνας ποτέ, Πούστη Αλβανέ», είναι χαρακτηριστικό του κλίματος που περιγράφω, το οποίο επανήλθε δυναμικά μετά από 20 περίπου χρόνια ως αντίδραση στον νόμο Ραγκούση.

εμένα ανθρώπους με τους οποίους η επαφή ήξερα πως θα ήταν βραχύχρονη. Σε τέτοιες περιπτώσεις λουπόν, τα Γιάννενα και η Κόνιτσα, έγιναν αρκετές φορές πατρίδες μου στα εφηβικά μου χρόνια. Είναι απίστευτο, όμως ακόμη και για ανθρώπους που δεν θα είχαν ενεργό ρόλο στην ζωή μου είχα την ανάγκη να με αποδεχτούν, να μην με καταδικάσουν λόγω της αλβανικής καταγωγής μου. Βέβαια, μεγαλώνοντας, θεωρώ πως όλοι αναστοχαζόμαστε σχετικά με την ταυτότητα ή τις ταυτότητες μας. Μιλάω αλβανικά όλο και πιο συχνά, επιτέλους δεν ντρέπομαι να πω ότι είμαι και Αλβανίδα, καθώς συνειδητοποίησα πως αν δεν είχα γεννηθεί στην Αλβανία, αν δεν είχα μεταναστεύσει στην Ελλάδα, δεν θα μου δινόταν η δυνατότητα να γράψω αυτό το κείμενο τουλάχιστον από την σκοπιά που σήμερα έχω. Η μεταναστευτική μου ταυτότητα είναι ατού για μένα, με κάνει διαφορετική, μόνο που σήμερα ξέρω πως η διαφορετικότητα μου αυτή δεν με καταδικάζει, αλλά μου δίνει εφόδια να δημιουργήσω και να δημιουργηθώ ξανά και ξανά.

Χαρακτηριστικές επίσης είναι οι αφηγήσεις των Ρίτα και Λιλιάννα, για το πώς τις έβλεπαν οι «κυρίες» των οποίων τα σπίτια καθάριζαν. Μου διηγήθηκαν πολλές ιστορίες, όπου οι εργοδότες τους, δοκίμαζαν την αξιοπιστία τους ξεχνώντας δήθεν ακριβά ρούχα και κοσμήματα σε διάφορα μέρη του σπιτιού. Ακόμη, δέχονταν πληθώρα κατηγοριών ότι οι Αλβανοί είναι δολοφόνοι, κλέφτες, ότι παίρνουν τις δουλειές των Ελλήνων και τους άντρες των Ελληνίδων. Η Ρίτα αναφέρει, «Μια φορά, περιμένοντας το λεωφορείο,μίλαγα με άλλες αλβανίδες στην στάση. Μας άκουσε μια μεγάλη γυναίκα και άρχισε να με κατηγορεί και να με λέει κλέφτρα εμένα και όλους τους Αλβανούς που τις κλέψαμε το σπίτι της. Της απάντησα πως εγώ δεν έκλεψα κανενός το σπίτι και αν ήθελε μπορούσε να καλέσει την αστυνομία για να το αποδείξει». Η Λιλιάννα βέβαια, σε αντίθεση με την Ρίτα σε παρόμοιες περιπτώσεις δεν αντιδρούσε, φοβόταν «Αν και νόμιμη ήμουν ξένη», μου λέει χαρακτηριστικά δικαιολογώντας τον εαυτό της. Η ξενότητα αυτή του μετανάστη θεωρώ πως σε πολλές περιπτώσεις έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αποσιώπηση, μη αντίδραση και προσπάθεια μη ορατότητας του εαυτού, καθώς κοινός τόπος είναι η ευαλωτιμότητα τους. Επιπροσθέτως, μου ανέφεραν πως συχνά ήταν τα περιστατικά στα Μέσα Μαζικών Μετακινήσεων, όπου τις υποχρέωναν ορισμένοι να σηκωθούν από τις θέσεις τους για να κάτσουν Έλληνες, συμπεριφορές θεωρώ εφάμιλλες του

απαρτχάντ. Βέβαια, δεν είναι αφοριστικές οι αναφορές τους σε σχέση με την αντιμετώπισή τους από τους ντόπιους. Θυμούνται και ευχαριστούν όσους τους βοήθησαν, προσφέροντας τους δουλειά, ρουχισμό αλλά και έπιπλα τα πρώτα χρόνια της παραμονής τους έως και σήμερα. «Τουλάχιστον αναγνώριζαν ότι είμαστε δουλευταράδες», λέει η Ρίτα.

Ο Λουάν αν και ένιωθε το ρατσιστικό βλέμμα πάνω του, «Μας έβλεπαν σαν ποντίκια που γλύτωσαν από την φάκα», όπως αναφέρει, έχει καλές αναμνήσεις. «Τουλάχιστον, εδώ εκτίμησαν την ιδιότητα μου ως ποιητή και λόγω αυτού, το αφεντικό μου από την πρώτη στιγμή που άρχισαν οι νομιμοποιήσεις, μου έκανε "χαρτιά". Εδώ ακόμη άκουσα για πρώτη φορά την λέξη συγγνώμη και αυτή τη στιγμή θα την θυμάμαι πάντα».

Για τα παιδιά της 1^{1/2} γενιάς βέβαια τα πράγματα ήταν πιο ομαλά, όπως τουλάχιστον προκύπτει από τους πληροφορητές μου αλλά και την δική μου προσωπική εμπειρία. Για την Μαρία, την Αλεξάνδρα και εμένα, ο ρατσισμός δεν υφίστατο στο σχολικό περιβάλλον. Στην δική μου περίπτωση βέβαια, ούσα ενήλικη έχασα μια θέση εργασίας καθώς το αφεντικό δεν προσλάμβανε Αλβανέζες¹⁸, όπως χαρακτηριστικά μου αιτιολόγησε τη μη πρόσληψη μου. Η αλβανική καταγωγή ακόμη, με απέκλεισε από το να διεκδικήσω υποτροφία για τις βαθμολογικές μου επιδόσεις στις προπτυχιακές μου σπουδές. Άλλοι συμφοιτητές Έλληνες έπαιρναν την υποτροφία και σε ορισμένες περιπτώσεις με μικρότερο μέσο όρο από τον δικό μου. Αυτά τα δυο περιστατικά έπαιξαν καθοριστικό παράγοντα στην απόφαση μου να πάρω την ελληνική υπηκοότητα, για να μπορώ να έχω τις ίδιες ευκαιρίες με τους ανθρώπους γύρω μου. Η περίπτωση της Έλντα διαφέρει, μιας και ήταν δεκατεσσάρων ετών όταν ήρθε στην Ελλάδα και χωρίς να μιλά την ελληνική γλώσσα έπρεπε να είναι αποδοτική στα μαθήματα του Λυκείου, δεχόμενη σε κάποιες περιπτώσεις υποτιμητική συμπεριφορά από ορισμένους, κυρίως φιλόλογους, καθηγητές της. «Μάθε να μιλάς ελληνικά πρώτα και άσε τα αρχαία για τους άλλους», θυμάται να της λέει η καθηγήτρια της Νεοελληνικής γλώσσας στην Α'

---

¹⁸ Και σήμερα στο άκουσμα της λέξης «Αλβανέζα», αντί για «αλβανίδα» λόγου χάρη, ανατριχιάζω.

Λυκείου, όπου ήταν και η πρώτη της επαφή με το ελληνικό σχολείο. «Δεν καταλάβαινα τίποτε τον πρώτο καιρό, να φανταστείς όταν έπαιρναν απουσίες ούτε το άκουσμα του ονόματος μου, μου φαινόταν γνώριμο. Κάποια στιγμή όταν άρχισα να καταλαβαίνω και να διαβάζω, σήκωσα το χέρι να πω μάθημα στην ιστορία, ήταν για την Φιλική Εταιρία το θυμάμαι σαν χτες και σηκώθηκα όρθια, όπως κάναμε στην Αλβανία. Ήταν το πρώτο μπράβο για την προσπάθεια μου. Σιγά σιγά άρχιζα να κάνω παρέες μετά από αυτό, οι οποίες με βοηθούσαν στα μαθήματα που υστερούσα», αναφέρει η Έλντα. «Γενικά αντιδρώ, δεν θέλω να θυμάμαι πολλά από τότε, τα έχω απωθήσει από την μνήμη μου, γιατί δεν πέρασα εύκολα, αντίθετα μάλιστα. Θυμάμαι τον μπαμπά να έρχεται κουρασμένος και χωρίς αντοχές το απόγευμα σπίτι από την λαϊκή που δούλευε και την μαμά που δεν δούλευε τον πρώτο καιρό να μετράει τα ψιλά για να πάρουμε εμείς παγωτό», συνεχίζει κλαίγοντας.

Ο τρόπος, με τον οποίο έχει δομηθεί η κάθε μεταναστευτική οικογένεια καθορίζει τον τρόπο ένταξης των παιδιών της στην κοινωνία της χώρας υποδοχής. Όταν η οικογενειακή δομή δεν παρουσιάζει ανοιχτότητα στα πολιτισμικά, κοινωνικά και οικονομικά ερεθίσματα της χώρας υποδοχής, τότε και η ένταξη των παιδιών της οικογένειας αυτής θα είναι δυσχερής (Portes and Zhou, 1993). Η διαδικασία ένταξης δηλαδή της δεύτερης γενιάς διαφέρει από αυτήν της πρώτης, αλλά ο τρόπος και ο βαθμός συσχέτισης της πρώτης φαίνεται να αποτελεί καθοριστική παράμετρο για την ένταξη της δεύτερης μεταναστευτικής γενιάς στην χώρα υποδοχής.

Κοινός τόπος ανάμεσα στους συνομιλητές μου, σε εμένα αλλά και εν γένει θεωρώ για τους μετανάστες με μακρόχρονη διαμονή στην Ελλάδα, είναι ότι επιθυμούν την ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία, με την έννοια της προσβασιμότητας τους σε πολιτικά δικαιώματα και να απαλλαχτούν από την ανασφάλεια της βραχυπρόθεσμης άδειας παραμονής, όπως περιγράφηκε παραπάνω.

Άλλωστε η μη χορήγηση της ελληνικής ιθαγένειας ισοδυναμεί και με τον αποκλεισμό των μεταναστών από την συμμετοχή στην πολιτική ζωή. Το να δίνεται η ελληνική ιθαγένεια σε μετανάστες, σηματοδοτεί το δικαίωμα του να έχει δικαιώματα στην χώρα στην οποία διαμένει αναφέρει η Arendt. Η ιθαγένεια δηλαδή γίνεται το βήμα για την κατάκτηση μιας σειράς άλλων δικαιωμάτων, ένα

μετεδικαίωμα. Ωστόσο, η ιδιότητα του πολίτη για την ελληνική περίπτωση δεν αποτελεί δικαίωμα αλλά κυριαρχική επιλογή συμπερίληψης ή αποκλεισμού των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία καθώς η απόφαση έγκρισης έρχεται από τα πάνω, από την Πολιτεία (Χριστόπουλος, 2012: 108-110).

Η Ρίτα για παράδειγμα, έχει σήμερα ελληνική υπηκοότητα, ύστερα από πολιτογράφησης της ως ομογενής από την Αλβανία, χωρίς να χρειαστεί να πληρώσει το σχετικό παράβολο. Η κόρη της Λόρι και ο σύζυγός της Λέων είναι στην διαδικασία πολιτογράφησης ως συγγενείς Έλληνα πολίτη, οι οποίοι όμως θα πληρώσουν το παράβολο. Η Λιλιάννα επιπλέον, ανανεώνει την άδεια παραμονής της κάθε δυο χρόνια, αν και ο σύζυγος της Λουάν εμπίπτει στους επί μακρόν διαμένοντες στην Ελλάδα. Το λογικό, με βάση την νομοθεσία περί οικογενειακής συνένωσης, θα ήταν και εκείνη να έχει τα αντίστοιχα έγγραφα με τον σύζυγό της, κάτι όμως το οποίο δεν υφίσταται. Δεν έχουν προχωρήσει σε αίτηση πολιτογράφησης επειδή σκέφτονται πως εάν εξασφαλίσουν την ελληνική υπηκοότητα ενδεχομένως να χάσουν την ακίνητη περιουσία τους στην Αλβανία τα επόμενα χρόνια. Η Μαρία και εγώ, σήμερα έχουμε ελληνική ταυτότητα καθώς και πρόσβαση σε πολιτικά δικαιώματα, συμμετέχοντας στην τελευταία εκλογική διαδικασία για την αυτοδιοίκηση και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Εγώ μάλιστα, διατέλεσα και μέλος της εφορευτικής επιτροπής. Η Έλντα τέλος, έχει κάνει αίτηση Πολιτογράφησης και αναμένει την σχετική απόφαση ενώ η Αλεξάνδρα περιμένει να πάρει την άδεια διαμονής της (αυτοκόλλητο), για να κάνει και εκείνη αίτηση.

Όμως γιατί κάποιος από την Αλβανία επιθυμεί να παραμείνει στην Ελλάδα και μάλιστα ν' αποκτήσει ελληνική ιθαγένεια;

Ο Λέων, για πολλά χρόνια επιθυμούσε κάποια στιγμή να γυρίσει στην γενέτειρα του, τουλάχιστον όσο ζούσε ακόμη η μητέρα του. Η κόρη του, Λόρι, μου ανέφερε πως έβλεπε τον πατέρα της δυστυχισμένο κατά το παρελθόν, όμως τα τελευταία χρόνια δεν είχαν ξανασυζητήσει την πιθανότητα μιας ενδεχόμενης επιστροφής στην Αλβανία. Ο Λέων, γενικά κλειστός σαν χαρακτήρας, δεν είχε τουλάχιστον μέχρι πρόσφατα ιδιαίτερες επαφές με Έλληνες και ο φιλικός του κύκλος περιλάμβανε

σχεδόν κατά αποκλειστικότητα Αλβανούς. Η γλώσσα επίσης που γράφει¹⁹, είναι τα αλβανικά, με εξαίρεση ορισμένες φορές που συμμετείχε σε φεστιβάλ και βραδιές αλβανικής λογοτεχνίας στην Αθήνα όπου κλήθηκε να μεταφράσει ορισμένα από τα έργα του. Όμως σήμερα είναι σε διαδικασία πολιτογράφησης, καθώς όπως λέει χαρακτηριστικά «Δεν μου αρέσει να είμαι ξένος, χωρίς κανένα δικαίωμα αλλά με υποχρεώσεις, σε μια χώρα στην οποία διαμένω τόσα χρόνια. Μου είναι αδύνατον να σκέφτομαι πως σε κάποιο ταξίδι της οικογένειάς μου, εγώ θα μπω ως πολίτης τρίτης χώρας και οι υπόλοιποι ως ευρωπαίοι πολίτες». Σκέφτεται πως το πιο πιθανό ενδεχόμενο είναι να παραμείνει στην Ελλάδα, άλλωστε τα οικονομικά της οικογένειας και οι συνθήκες ζωής τους, είναι σε καλή κατάσταση, μιας και δεν έχουν πληγεί από μειώσεις μισθών στον εργασιακό τους χώρο καθώς και έχουν απαλλαγεί από το έξοδο των φροντιστηρίων της κόρης τους Λόρι, η οποία είναι σήμερα φοιτήτρια. «Άλλωστε, μετά από τόσα χρόνια στην Ελλάδα» συνεχίζει, «υιοθετείς πρακτικές και τον τρόπο ζωής των ντόπιων στην καθημερινότητα σου, ακόμη και με ασυναίσθητο τρόπο, ελληνοποιείσαι. Στην αρχή αντιδρούσα, όμως εδώ είναι το μέλλον μου, εδώ είναι η ζωή μου, αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι πετάω το παρελθόν και την ζωή μου στην Αλβανία, ακόμη και αν αυτά τα χρόνια ήταν δύσκολα». Η Ρίτα, αν και βλέπει και εκείνη την ζωή της εδώ, δεν αποκλείει το ενδεχόμενο της επιστροφής σε μια ώρα ανάγκης, «Εδώ είναι η ζωή μας, όμως ποτέ μην λες ποτέ, αν κάτι συμβεί θα πάμε πάνω». Κάθε καλοκαίρι άλλωστε επισκέπτονται την Αλβανία και περνούν μεγάλο μέρος των καλοκαιρινών τους διακοπών, βλέποντας συγγενείς και φίλους. Η Λόρι σε αυτά τα ταξίδια, νιώθει άβολα, δεν μιλάει την γλώσσα, απλώς καταλαβαίνει αλβανικά και δεν έχει φίλους να απασχολείται. Και οι δυο, θέλουν τα παιδιά τους να ζήσουν σε μια άλλη χώρα, πέραν της Αλβανίας και της Ελλάδας, για να έχουν προοπτικές για μια καλύτερη ζωή με περισσότερες ευκαιρίες, αν και γνωρίζουν πως η αρχή θα είναι δύσκολη. Η Λόρι όμως δεν σκέφτεται την πιθανότητα του εξωτερικού ως επιλογή, πόσο μάλλον για μια ενδεχόμενη "επιστροφή" στην Αλβανία καθώς μου λέει, «Εγώ στην Ελλάδα θέλω να ζήσω, εδώ είναι το σπίτι μου, εδώ οι φίλοι μου, αυτή είναι η πατρίδα μου,

---

¹⁹ Έχει εκδώσει ένα βιβλίο- βιογραφία του πατέρα του και αρθρογραφεί σε αλβανικά έντυπα στην Αθήνα.

εδώ γεννήθηκα και μεγάλωσα, η Αλβανία απλώς αντιπροσωπεύει την χώρα καταγωγής των γονιών μου».

Ο Λουάν εξομολογείται πως τα πρώτα χρόνια ήταν δύσκολα, καθώς «Θέλαμε χρόνο να προσαρμοστούμε με τις νέες συνθήκες σε ένα νέο τόπο, και αφήνοντας πίσω γονείς, φίλους, αναμνήσεις και παλιές αγάπες, αυτά δηλαδή που συμπληρώνουν την ψυχή σου. Όλο αυτό κλοτσούσε, σε έκανε να σκεφτείς ότι η επιστροφή στην Αλβανία, είναι υποχρεωτική. Όμως η πατρίδα που άφησες πίσω μοιάζει με κακιά μητριά, καθώς δεν ενδιαφέρεται για την μοίρα σου, το τι απέγινες. Κάθε φορά που ανεβαίνω πάνω, πείθομαι διπλά για την απόφαση να φύγω. Είμαι Αλβανός στα χαρτιά, όμως στην ψυχή είμαι ένας άνθρωπος που επιθυμεί να ολοκληρώνεται, να γίνεται καλύτερος και στην Ελλάδα μπορώ να το κάνω αυτό». Συνεχίζει λέγοντας μου κάποιους στίχους του στα ελληνικά, «Η ποίηση, αδέρφια, δεν έχει ταυτότητα, ούτε πράσινη κάρτα. Η ποίηση είναι το πιο αντιρατσιστικό αίτημα, που δείχνει τις δυνατότητες και τις ενέργειες που διαθέτει η δημιουργική σκέψη. Τα ποιητικά συναισθήματα δεν γνωρίζουν τελωνεία συνόρων». Η πατρίδα για εκείνον βρίσκεται κάπου ενδιάμεσα, όπως άλλωστε μεταίχμια είναι και η θέση του μετανάστη μιας και «Μοιάζει με χημική ένωση, όπου διαφορετικά μεταξύ τους στοιχεία δημιουργούν κάτι καινούργιο, ένα διαφορετικό προϊόν με ιδιότητες και από τα δυο αυτά στοιχεία» όπως χαρακτηριστικά λέει. Ίσως το πτυχίο του στην Βιομηχανική Χημεία να έπαιξε ρόλο σε αυτή του την μεταφορά για την ταυτότητα. Η σύζυγός του, Λιλιάννα, μου αναφέρει, «Τα πρώτα χρόνια εδώ δεν ήταν εύκολα, ήμουν άνεργη τον πρώτο χρόνο γιατί δυσκολεύτηκα να μάθω την γλώσσα, η επανάληψη όμως των διαλόγων από την σειρά « Καλημέρα Ζωή» με βοήθησε στην γλώσσα. Η ανάγκη να χτίσουμε την ζωή μας, μας έκανε να μάθουμε. Και τελικά εδώ την φτιάξαμε την ζωή μας, εδώ είναι τα παιδιά μας, οπότε εδώ είναι και η θέση μου να τους βοηθάω. Πια έχω συνηθίσει τον τρόπο ζωής εδώ, εδώ ονειρεύομαι. Ακόμη και τώρα με την κρίση, δεν θέλω να γυρίσω πίσω, όλο και κάτι θα βρούμε να κάνουμε. Βέβαια, αν και είμαι 18 χρόνια εδώ ακόμη δυσκολεύομαι να ανανεώνω τα χαρτιά μου, είναι αδικία να ταλαιπωρούμαι μετά από τόσα χρόνια ακόμη». Αναφορικά με την διαδικασία ενδεχόμενης πολιτογράφησης της, μου λέει, «Ναι φυσικά και έχω σκεφτεί για να τελειώσει η ταλαιπωρία τόσων χρόνων. Δεν έχω προχωρήσει όμως, σκέφτομαι ότι δεν θα είμαι καλή στην συνέντευξη. Δεν έχω πάει

σχολείο εδώ για να ξέρω την ιστορία της Ελλάδας, ήρθα μεγάλη. Οι γνώσεις μου προέρχονται από κάποια βιβλία και από συζητήσεις μου με άλλους ανθρώπους».

Η Έλντα βλέπει και εκείνη εδώ την ζωή της, «Δεν με συνδέει τίποτε με την Αλβανία, δεν έχω οικείους ανθρώπους, μόνο λίγες μνήμες από το σχολικό παρελθόν μου εκεί. Εδώ είναι η ζωή μου, η δουλειά μου, το παιδί μου. Ο γιος μου είναι πέντε χρονών, εδώ γεννήθηκε, εδώ είναι ο πατέρας του. Ακόμη και να σκεφτόμουν να γυρίσω στην Αλβανία, δεν μπορώ να το κάνω αυτό στο παιδί μου, να τον αποκόψω από την επαφή με τον πατέρα του. Μου δόθηκε άλλωστε η ευκαιρία να γυρίσω, όταν μου προτάθηκε από το νοσοκομείο που δουλεύω να οργανώσω τα χειρουργεία στο παράρτημα του στα Τίρανα και αρνήθηκα». Και για την Αλεξάνδρα, το μέλλον της φαίνεται να βρίσκεται στην Ελλάδα, «Αν και με τα χαρτιά μου έχω διάφορα θέματα, γενικά εδώ μου έχουν έρθει όλα βολικά. Δουλεύω σε αυτό που σπούδασα και αγαπώ, οπότε γιατί να φύγω; Αν φύγω ίσως να πάω κάπου στο εξωτερικό, όχι όμως στην Αλβανία, το δοκίμασα σε μικρότερη ηλικία και ήταν βάσανο. Θέλω να πάρω ελληνική υπηκοότητα, για πρακτικούς όμως λόγους, γιατί πιστεύω πως η εθνικότητα από μόνη της πέρα από δικαιώματα, δεν έχει να μου προσφέρει κάτι άλλο. Η Ελλάδα και η Αλβανία, είναι κομμάτια μου και είμαι χαρούμενη που εμπλέκομαι με κάποιο τρόπο και με τις δυο αυτές χώρες».

Και η Μαρία όμως αισθάνεται αμφίθυμα για την παρουσία της στην Ελλάδα, «Μακάρι να μπορούσα να μείνω στην Ελλάδα και να δουλεύω εδώ, άλλωστε αν κάτι λογίζω για πατρίδα είναι η Ελλάδα, εδώ μεγάλωσα, όμως δεν ξέρω πραγματικά τι θα γίνει στο μέλλον. Ίσως φύγω κάποια στιγμή στο εξωτερικό, όχι όμως στην Αλβανία, δεν έχω λόγο να πάω εκεί, τι να κάνω, δεν έχει μείνει σχεδόν κανένας πίσω».

Μιλώντας για την δική μου περίπτωση και με την πάροδο των χρόνων, η αίσθηση ότι ανήκω στην Ελλάδα γινόταν πιο ισχυρή. Δεν ήμουν ξένη για τους φίλους μου, για τους καθηγητές μου, για τα αγαπημένα μου πρόσωπα. Το μόνο που αποδείκνυε την ξενότητα μου, ήταν το διαβατήριό μου και η άδεια παραμονής που έληγε κάθε ένα ή δύο χρόνια. Μόλις όμως κατόρθωσα να πάρω την ελληνική υπηκοότητα, χαλάρωσα, ξαφνικά σαν όλα να μπήκαν στην θέση τους, αποδέχτηκα την αλβανική καταγωγή μου και άρχισα να μιλώ αλβανικά όλο και περισσότερο χωρίς να φοβάμαι πως κάποιος θα με κρίνει αρνητικά. Ίσως βέβαια γιατί εγώ πλέον

δεν ένιωθα μειονεκτικά ως Αλβανίδα. Η παρτίδα μου βρίσκεται μέσα σε εμένα και εγώ είμαι διχασμένη ανάμεσα και στις δυο.

Η ταυτότητα, άλλωστε αποτελεί την αναστοχαστική προσπάθεια των ανθρώπων να δημιουργήσουν την δική τους ιστορία ώστε τόσο να κατανοήσουν τον ίδιο τους τον εαυτό, όσο και να ελέγξουν την ζωή και το μέλλον τους σε έναν κόσμο που συνέχεια μεταβάλλεται. Οι ταυτότητες εν γένει έχουν μια προσωρινότητα, καθώς μεγαλώνοντας ηλικιακά, συναναστρεφόμενοι με ποικίλες προσωπικότητες ανθρώπων, ταξιδεύοντας ή μεταναστεύοντας, δημιουργούμε ταυτότητες συνεχώς, οι οποίες αν και διαφορετικού περιεχομένου είναι όλες δικές μας, είμαστε εμείς, ο τρόπος που ζούμε, ο τρόπος που επιλέξαμε να ζούμε ή μας ανάγκασαν άλλες φορές. Θεωρώ, πως η μεταναστευτική ταυτότητα, περικλείει όλα τα παραπάνω.

Όλοι οι μετανάστες, ανεξαρτήτου μεταναστευτικής γενιάς βρισκόμαστε σε σύγχυση, κάτι που μπορεί να αφορά εν δυνάμει όλους τους ανθρώπους, είτε έχουν μεταναστευτική εμπειρία είτε όχι, γίνεται όμως με άλλους όρους. Όσοι ήρθαμε στην Ελλάδα στην παιδική μας ηλικία, γεννηθήκαμε σε έναν τόπο στην προκειμένη περίπτωση στην Αλβανία την οποία την γνωρίζουμε αποσπασματικά μέσω φωτογραφιών, μέσω αναμνήσεων των γονιών και συγγενών μας. Όσοι δεν κρατάμε στενές επαφές με την χώρα καταγωγής μας κάποια στιγμή συνειδητοποιούμε πως ακόμη και οι μνήμες που είχαμε ζώντας ως παιδιά εκεί δεν είναι πραγματικές αλλά μια μυθοπλασία, καθώς οι μνήμες αυτές είναι αφηγήσεις άλλων για εμάς, μοιάζει σαν ένα όνειρο, στο οποίο ενώ όλοι σε φωνάζουν με το όνομά σου, εσύ δεν αναγνωρίζεις την εικόνα, το είδωλο που φαίνεται να αντιστοιχεί στο όνομα αυτό. Είναι σαν να είναι αντεστραμμένο το "στάδιο του καθρέπτη" του Lacan , καθώς το είδωλο που βλέπεις, δεν αντιστοιχεί σε σένα, στον εαυτό σου. Ύστερα, έρχεσαι στην Ελλάδα όπου κοινωνικοποιείσαι, αποκτάς δικούς σου φίλους και δικές σου αναμνήσεις, μνήμες που όταν ανατρέχεις σε αυτές, βλέπεις τον εαυτό σου στον χώρο και τον χρόνο που έγιναν.

Τέλος, η έννοια της οριακότητας του V. Turner , έρχεται στον προβληματισμό μου, καθώς οι μετανάστες αυτής της γενιάς βρίσκονται σε ένα ενδιάμεσο στάδιο, όπου δεν μπορείς να γυρίσεις πίσω, δεν μπορείς όμως και ακόμη να προχωρήσεις

μπροστά. Στο στάδιο της οριακότητας ή του περιθωρίου συντελείται η διαδικασία του περάσματος από τη μία κατάσταση στην άλλη. Πρόκειται για μια ρευστή και ενδιάμεση κατάσταση (between και betwixt) στην οποία οι συμμετέχοντες δεν ανήκουν πουθενά, δεν έχουν διατηρήσει ούτε την προηγούμενη κοινωνική τους θέση ούτε έχουν κατακτήσει την επόμενη (Μαδιανού, 1999: 136). Υπάρχουν κάποιοι που προχωρώντας μπροστά, ζώντας στην χώρα υποδοχής, κουβαλάνε πάντα αυτό που άφησαν πίσω, άλλοι πάλι προσπαθούν να μην θυμούνται το παρελθόν, ακόμα και αν αυτό είναι φαντασικό και οι περισσότεροι βρίσκονται πάλι στο ενδιάμεσο, το οποίο το κάνουν δημιουργικό, υιοθετούν στοιχεία και από τα δυο χώρες με τις οποίες συνδέονται και συγκροτούν κάτι ξεχωριστό. Πολλοί, έχουν ονομάσει αυτή την διαδικασία ως υβριδικότητα (Μαδιανού, 2006: 20), έννοια που δεν με βρίσκει σύμφωνη, καθώς θεωρώ πως η έννοια αυτή μεταφέρει μια «στείρα» εικόνα της κατά τ' άλλα δημιουργικής συνθετικής διάστασης της ταυτότητας. Θεωρώ ότι η μεταναστευτική εμπειρία και το μεταναστευτικό ταξίδι προς μια νέα αρχή οδηγεί σε μια άλλου είδους κοινωνική ταυτότητα, αυτή του μετανάστη, η οποία βασίζεται στην δημιουργική σύνθεση και την ενσωμάτωση των διαφόρων ρόλων και εμπειριών, τα οποία προέρχονται και από τα δυο κοινωνικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα.

6. Επίλογος

Με την κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη το 1989, οι χώρες τις Νότιας Ευρώπης μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα, μετατράπηκαν από χώρες αποστολής σε χώρες υποδοχής μεταναστών. Κάτι τέτοιο συνέβη και στην περίπτωση της Ελλάδας, η οποία χωρίς να έχει εμπειρία στην υποδοχή μεταναστών, φάνηκε μουδιασμένη ως προς την αντιμετώπιση του φαινομένου.

Οι περισσότεροι Αλβανοί μετανάστες αποφασίζουν να αφήσουν την χώρα τους και να προσπαθήσουν να χτίσουν μια νέα ζωή σε κάποιον άλλο, ανοίκειο για τους περισσότερο από αυτούς τόπο ελπίζοντας σε κάτι καλύτερο, σε οικονομικό αλλά και κοινωνικό επίπεδο. Η Ελλάδα, επιλέγεται σε αυτό τους το εγχείρημα, ως τόπος μετανάστευσης δηλαδή, χάριν της γειννίασης των δυο χωρών καθώς και επειδή το ταξίδι προς αυτήν θεωρείται πιο ασφαλές σε σχέση με αυτό προς την Ιταλία.

Η είσοδος των Αλβανών στην Ελλάδα τα πρώτα χρόνια μετά το «άνοιγμα των συνόρων» γίνεται με κάθε δυνατό τρόπο, κυρίως δε με πεζοπορία στις ορεινές περιοχές της συνοριακής γραμμής των δυο κρατών αλλά και με βίζα, στην "γνήσια" και την "πλαστή" εκδοχή της. Η πεζοπορία συνηθιζόταν στο μεταναστευτικό ταξίδι των αντρών ενώ αργότερα άλλοι μετανάστες, μεταξύ αυτών γυναίκες και παιδιά προσπάθησαν να εισέλθουν στην Ελλάδα έχοντας ως ταξιδιωτικό έγγραφο βίζες. Όπως μπορεί να γίνει κατανοητό, τα παιδιά αυτά, τα οποία ήταν στην παιδική, προεφηβική και εφηβική ηλικία όταν βίωσαν το ταξίδι προς την Ελλάδα, δεν έχουν σαφή εικόνα και μνήμες από αυτό καθ' αυτό το γεγονός. Άλλωστε η εμπειρία του μετανάστη, εκ προοιμίου σχεδόν δεν μπορεί να αποτελεί ένα καθολικό πέρασμα των υποκειμένων και σαφώς δεν βιώνεται με τον ίδιο τρόπο. Αντίθετα, επηρεάζεται από τα εκάστοτε κοινωνικά τους χαρακτηριστικά, στην βάση του φύλου, της ηλικίας, της «μεταναστευτικής» γενιάς και της εθνοτικής τους καταγωγής.

Οι μετανάστες εν γένει διαμένουν στην Αθήνα σε κατάσταση παρανομίας έως και τα τέλη της δεκαετίας του 1990, όταν γίνονται και οι πρώτες προσπάθειες από μεριάς ελληνικού κράτους για την «τακτοποίηση» του μεταναστευτικού ζητήματος μέσα από μια σειρά νομιμοποιήσεων. Αυτή η διαδικασία νομιμοποίησης αφορά και

τους Αλβανούς από την ελληνική μειονότητα, καθώς τους αναγνωρίστηκε το status του ομογενή μέσω ενός επίσημου εγγράφου, αυτού του Ειδικού Δελτίου Ταυτότητας Ομογενούς.

Από τις αρχές τις δεκαετίας του 1990 έως και σήμερα που γράφεται αυτό το κείμενο, το σημείο καμπής για την τύχη των μεταναστών που ζουν μόνιμα και βλέπουν την Ελλάδα ως το νέο τους σπίτι, θα έλεγα πως είναι η τροποποίηση του δικαίου ιθαγένειας το 2010. Αν και οι Αλβανοί μετανάστες πέρασαν πολλές αντιξοότητες όλο αυτό το χρονικό διάστημα παρουσίας τους στην Ελλάδα εν τέλει κατάφεραν να δημιουργήσουν εκ του μηδενός την ζωή τους και να την βάλουν σε μια τάξη. Η κτήση της ελληνικής ιθαγένειας άλλωστε προσφέρει στους μετανάστες, μια ευάλωτη πολιτικά ομάδα, την δυνατότητα να αποκτήσουν πρόσβαση σε δικαιώματα που θεωρούνται οικουμενικά για όλους τους ανθρώπους.

Η Ελλάδα, κατά την πρώτη δεκαετία εγκατάστασης μεταναστευτικών ομάδων στην επικράτεια της χαρακτηρίζεται από μια αφομοιωτική τάση ως προς τους μετανάστες της. Βλέπουμε δηλαδή ότι οι μετανάστες γίνονται δεκτοί ή και ανεκτοί θα λέγαμε σε ορισμένες περιπτώσεις στην ελληνική κοινωνία «υπό τον όρο της ελληνοποίησής τους» (Παπαδοπούλου, 2011: 19-45). Η ελληνοποίηση αυτή, η οποία αποτελεί ταυτόχρονα και στρατηγική/εφαλτήριο από τους μετανάστες, στο βαθμό βέβαια που τους αναλογεί, ένταξης στην ελληνική κοινωνία περιλαμβάνει την υιοθέτηση ελληνικών ονομάτων, με ή χωρίς διαδικασία εκχριστιανισμού τους με την θρησκευτική τελετή της βάπτισης. Το ίδιο έγινε και στην δική μου περίπτωση άλλωστε. Βαπτίστηκα με ελληνικό όνομα, το οποίο αν και ποτέ δεν χρησιμοποίησα σε επίσημα έγγραφα, η επίκληση του ωστόσο με "βοήθησε" σε ορισμένες περιπτώσεις να αποκρύψω την αλβανική καταγωγή μου. Δεν μπορώ να ισχυριστώ, ότι είμαι από εκείνα τα παιδιά-μετανάστες, που είχαν άσχημες εμπειρίες με περιστατικά ρατσισμού, κάθε άλλο θα έλεγα, εκτός ίσως από ελάχιστα περιστατικά κατά την ενήλικη ζωή μου. Στο Δημοτικό, ήμασταν πολλά παιδιά από την Αλβανία, θα έλεγα πως ήμασταν η πλειοψηφία, αναλογία που διατηρήθηκε και στην συνέχεια των σχολικών μου χρόνων. Όσο μεγαλύτερα αισθανόμουν παράξενα, ντρεπόμουν που ήμουν Αλβανίδα όχι επειδή κάποιος μου φερόταν άσχημα λόγω της καταγωγής μου άλλα περισσότερο μάλλον από την εικόνα του Αλβανού που υπήρχε στα ΜΜΕ.

Βέβαια, αν η ιδιότητα του «Αλβανού» είχε διαφορετικές συνδηλώσεις από την εικόνα του “κακού” Αλβανού της δεκαετίας του 1990 δεν θα χρειαζόταν να ντρέπομαι που είμαι Αλβανίδα. Καλώς ή κακώς όμως, ποτέ οι ταυτότητες μας δεν είναι ανεξάρτητες από λόγους και σχέσεις εξουσίας, αλλά αντίθετα αποτελούν κομβικό στοιχείο στην συγκρότηση τους.

Ως παιδί στην Αθήνα έπαιξα πολύ. Όταν δεν ήμουν στο σχολείο, ήμουν στην πλατεία και έπαιζα ποδόσφαιρο με φίλους, αγόρια και κορίτσια. Μέχρι τα 11 μου χρόνια, ήμουν αγοροκόριτσο και έτσι οι γονείς μου δεν ανησυχούσαν για μένα, κυρίως ο πατέρας μου, πράγμα που σήμαινε ελευθερία, χαρακτηριστικό που δεν απήλαυσε η αδερφή μου με την οποία έχουμε διαφορά επτά ετών. Όμως, από αυτήν την ηλικία και ύστερα η εμφάνιση μου δεν θύμιζε πλέον ένα παιδί αλλά μια νεαρή γυναίκα καθώς είχα απότομη σωματική ανάπτυξη. Γι’ αυτό το λόγο άρχισαν οι απαγορεύσεις. Θυμάμαι χαρακτηριστικά, μια μέρα που είχα αφήσει τα μαλλιά μου κάτω και όχι αλογοουρά όπως συνήθιζα, κάτι το οποίο στάθηκε ως λόγος να με επιπλήξουν. Οι απαγορεύσεις, «δεν θα βγεις για καφέ...», «δεν θα βγεις για ποτό...», «δεν θα αφήνεις κάτω τα μαλλιά σου» γίνονταν όλες στα αλβανικά.

Ο φόβος των γονέων μου, απόρροια της «επικίνδυνης φύσης της σεξουαλικότητας των γυναικών», κοινό χαρακτηριστικό τόσο για την Ελλάδα όσο και την Αλβανία καθώς και το γεγονός ότι ήμουν ξένη, όπως εκφράζονταν μέσα από τις σχετικές απαγορεύσεις με οδήγησε θεωρώ στο να απαρνηθώ την αλβανική μου ταυτότητα και να τονίσω μια άλλη πιο ελληνίζουσα. Θεωρούσα τότε πως η αλβανική καταγωγή μου δεν έχει να μου προσφέρει τίποτε δημιουργικό αλλά αντίθετα με καθιστούσε αδύναμη, μου έδινε μια αίσθηση αναπηρίας, ότι με καθιστούσε ανήμπορη να προχωρήσω την ζωή μου στην Ελλάδα. Αυτό άλλωστε αναφέρει και στον «εκπατρισμένο» του ο Τοδορον (1999), όπου ο φόβος της επιστροφής, ή καλύτερα η μη δυνατότητα διαφυγής από την επίσκεψή του στην χώρα καταγωγής του, Βουλγαρία, γίνεται μόνιμος εφιάλτης.

Η καταγωγή μου ακόμη καθιστούσε την προσπάθεια μου για αναγνώριση Γολγοθά. Ως Αλβανίδα, έπρεπε να αποδείξω διπλά σε όλους ότι είμαι καλός άνθρωπος αρχικά και ότι μπορούσα εν συνεχεία να τα καταφέρω με ότι καταπιανόμουν. Ύστερα μπήκα στα εγκόλπια της Ανθρωπολογίας, διάστημα κατά το οποίο μου έγινε φανερό πως η μειονεξία που ένιωθα δεν ήταν λόγω της καταγωγής

μου αυτό καθ' αυτό, αλλά το προϊόν κατασκευής της από ορισμένους Λόγους ως έτερο προς την κοινωνία που κατοικούσα με την ιδιότητα του μετανάστη, την οποία κατασκευασμένη εικόνα είχα εσωτερικεύσει. Η ενασχόληση λοιπόν με θέματα μετανάστευσης και ταυτότητας στο τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας με βοήθησε στην προβληματοποίηση και στον αναστοχασμό της μεταναστευτικής μου ιδιότητας και ταυτότητας.

Οι αρνητικές επιπτώσεις της μετανάστευσης στο ατομικό επίπεδο είναι το ψυχολογικό κόστος του μετανάστη. Ο ίδιος έχει να αντιμετωπίσει προβλήματα επικοινωνίας στην χώρα υποδοχής, δυσκολίες στην γλώσσα, αντιξοότητες κατά την προσαρμογή του σε ένα νέο περιβάλλον. Η δυσκολία στην γλώσσα και το διαφορετικό επίπεδο και περιεχόμενο εκπαίδευσης αλλά και νοοτροπίας που έχουν οι γονείς και τα παιδιά δημιουργούν πρόβλημα στην μεταξύ τους επικοινωνία (Κασιμάτη 1984: 36-39).

Η Αλβανοφοβία της ελληνικής κοινωνίας κατά την δεκαετία του 1990 δεν έχει εκλείψει, απλώς τροποποιήθηκε στο σήμερα. Ο μετανάστης εισβολέας είναι πλέον ορατός, αφού η ξενότητά του αποδεικνύεται με τα βιολογικά χαρακτηριστικά και το χρώμα του σώματος του. Ο όρος «Αλβανός» με όλες τις συνδηλώσεις του επιθέτου κατά τη δεκαετία του 1990 μετασηματίστηκε στον λαθρομετανάστη από την Αφρική και την Ασία του σήμερα.

Ο μετανάστης όμως θεωρείται από την ελληνική Πολιτεία ως ένα υποκείμενο που χαίρει δικαιώματα ή μήπως κατά περίπτωση και περιόδους γίνεται αποδέκτης κάποιων παραχωρήσεων όπως η νομιμοποίηση ή η πολιτογράφηση του;

Όπως αναφέρει η Χατζή, οι μεταναστευτικές πολιτικές προς την κατεύθυνση της ρύθμισης των μεταναστευτικών ροών δεν άργησαν να διατυπωθούν νομικά λόγου του «ξαφνιάσματος» της ελληνικής κοινωνίας από τους μετανάστες και σίγουρα δεν υπήρξαν και δεν είναι αποτέλεσμα αθώων διαδικασιών. Υποστηρίζει αντίθετα ότι η πολιτική βούληση κατευθύνεται προς την διατήρηση των μεταναστών σε ένα καθεστώς συνεχούς προσωρινότητας, καθώς μέσα από την αναγκαιότητα της ανανέωσης της άδειας διαμονής τους ενισχύεται «το αποθεματικό των ασφαλιστικών ταμείων» χωρίς βέβαια να αναγνωρίζονται ως φορείς αντίστοιχων δικαιωμάτων (2004: 231-252). Η πρακτική αυτή βέβαια, της προσπάθειας διατήρησης της επισφαλούς και ανασφαλούς θέσης των μεταναστών στην ελληνική

κοινωνία δείχνει πιστεύω την θεώρηση του μετανάστη ως ανωμαλία, ως πρόβλημα προς διαχείριση. Σίγουρα πάντως δεν είναι μόνο ένα ελληνικό ιδίωμα, αλλά γενικευμένη στάση σε όλη την Ευρωπαϊκή Ένωση ως στρατηγική προσπάθεια προστασίας και οχύρωσης της από μετανάστες, εισβολείς. Σήμερα άλλωστε υπάρχουν 13 χώρες της ευρωπαϊκής ηπείρου (8 της Ε.Ε.) όπου η πολιτογράφηση προβλέπεται μόνο με βάση το δίκαιο του αίματος (Κύπρος, Δανία, Εσθονία, Ισλανδία, Λετονία, Λιθουανία, Μολδαβία, Μάλτα, Νορβηγία, Πολωνία, Σλοβακία, Ελβετία και Τουρκία)²⁰.

Κλείνοντας, προσδοκία μου είναι κι άλλοι άνθρωποι, όπως οι συνομιλητές μου και εγώ να έχουν την δυνατότητα μελλοντικά της κτήσης της ιδιότητας του πολίτη της χώρας στην οποία διαμένουν πολλά χρόνια και στη γλώσσα της οποίας μιλούν και ονειρεύονται. Αν και η ιδιότητα του πολίτη σήμερα έχει απολέσει πολλά από τα δικαιώματα που της αντιστοιχούν παρόλα αυτά εξακολουθεί να είναι θεμελιώδης για τους μετανάστες. Καθώς όπως σημείωσε και μια από τις πληροφορήτριες μου, το να βλέπεις όνειρα στα ελληνικά και να ονειρεύεσαι για κάτι καλύτερο, δείχνει την σύνδεση σου με αυτή την χώρα, γίνεται ένα με εσένα. Τέλος, παραφράζοντας την έννοια της φαντασιακής πατρίδας (imaginary homeland) του Rushdie (1992), θεωρώ πως για τους συνομιλητές μου και εμένα, η νοσταλγία της χαμένης πατρίδας δεν υφίστανται τουλάχιστον στην βάση της επιθυμίας για επιστροφή στην Αλβανία. Αντίθετα στο δικό τους φαντασιακό και «ξεχνώντας» τις άσχημες στιγμές και ρομαντικοποιώντας τα πρώτα χρόνια της μετανάστευσης, η πατρίδα τους εντοπίζεται σήμερα στην Ελλάδα, τον τόπο που προσπάθησαν και τελικά κατόρθωσαν να φτιάξουν μια νέα ζωή, στα δικά τους μέτρα. Το παρελθόν άλλωστε έχει σημασία για τα υποκείμενα, το οποίο το ντύνουν με διαφορετικές νοηματοδοτήσεις στο πέρασ του χρόνου. Άλλοτε επιλέγουν να σβήσουν ή να ξεχάσουν λεπτομέρειες από το παρελθόν τους και άλλοτε τις επαναφέρουν αλλάζοντας όμως σημασία (Herzfield, 1991)

---

²⁰ «Οι πολιτογραφήσεις αλλοδαπών στην Ευρώπη» στην Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, την Κυριακή 07/07/2014. Στον σύνδεσμο: <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=248641>.

7. Βιβλιογραφία

- Αθανασίου, Α. 2007. Ζωή στο όριο. Δοκίμια για το σώμα, το φύλο και την βιοπολιτική. Αθήνα: Εκκρεμές.
- Αθανασίου, Α.(επιμ.). 2011. Βιοκοινωνικότητες: Θεωρήσεις στην ανθρωπολογία της υγείας. Αθήνα: Νήσος.
- Appadurai, A..1986. The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective . New York: Cambridge University Press.
- Βεντούρα, Λ. 2004. Εθνικισμός, ρατσισμός και μετανάστευση στη σύγχρονη Ελλάδα. Στο Παύλου, Μ. και Χριστόπουλος, Δ. (επιμ.). 2004. Η Ελλάδα της Μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη. Αθήνα: Κριτική (ΚΕΜΟ).
- Bloch, A. 2002. The Migration and Settlement of Refugees in Britain. New York: Palgrave.
- Butler, J. 2006. Ευάλωτη ζωή. Οι δυνάμεις του πένθους και της βίας. Αθήνα: Νήσος.
- Γκέφου Μαδιανού, Δ. 1999. Πολιτισμός και Εθνογραφία. Από τον Εθνογραφικό Ρεαλισμό στην Πολιτισμική Κριτική. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Γκέφου Μαδιανού, Δ. (επιμ.) 2009. Όψεις Ανθρωπολογικής Έρευνας: Πολιτισμός, Ιστορία, Αναπαραστάσεις». Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Γκέφου Μαδιανού, Δ. 2006. Εαυτός και Άλλος: Εννοιολογήσεις, Ταυτότητες και Πρακτικές στην Ελλάδα και την Κύπρο. Αθήνα: Gutenberg.
- Goffman, E. 2001. Στίγμα. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Delaney, Carol. 1995. Father state, motherland, and the birth of modern Turkey. In Naturalizing Power: Essays in Feminist Cultural Analysis. Sylvia Yanagisako and Carol Delaney. N.Y.: Routledge.
- Herzfield, M. 1991. A Place in History: Social and Monumental Time in a Cretan Town. Princeton University Press.
- Καμπούρη, Ε. 2002. Φύλο και Μετανάστευση. Τόμος ΙΙ. Η καθημερινή ζωή των μεταναστών από την Αλβανία και Ουκρανία. Αθήνα: Gutenberg.

- Κασσιμάτη Κ.1984. Μετανάστευση-Παλιννόστηση: Η προβληματική της δεύτερης γενιάς. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Κασσιμάτη Κ. (επιμ.). 2003. Πολιτικές Μετανάστευσης και Στρατηγικές Ένταξης: Η Περίπτωση των Αλβανών και Πολωνών Μεταναστών. Αθήνα: : Gutenberg.
- Κουζέλης, Γ., Χριστόπουλος, Δ. (επιμ.) 2012. Ιδιότητα του Πολίτη. Πολιτικός Λόγος, Ιστορία και Κανόνες σε συγκριτικές πολιτικές.
- Κυπριανού, Δ. 2011. «Παιδιά Μεταναστών σε Ελλάδα και Κύπρο». Αθήνα: Επίκεντρο.
- Λαζάκης, Ζ. 2002. Αλβανία. Η διαιώνιση του εθνικισμού κι η θέση της ελληνικής εθνότητας. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Λαμπριανίδης, Λ. και Λυμπεράκη, Α. 2001. Αλβανοί μετανάστες στην Θεσσαλονίκη. Διαδρομές ευημερίας και παραδρομές δημόσιας εικόνας. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Μαρβάκης Α. , Παρσάνογλου Δ. , Παύλου Μ. (επιμ.) 2001. «Μετανάστες στην Ελλάδα». Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μαρούκης, Θ. 2010. Αλβανική μετανάστευση στην Ελλάδα: Ζητήματα κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής ένταξης. Στο Τριανταφυλλίδου Α. και Μαρούκης Θ. (επιμ.) 2010. Η Μετανάστευση στην Ελλάδα τον 21^ο αιώνα. Αθήνα: Κριτική.
- Μουσούρου, Λ. 1991. Μετανάστευση και Μεταναστευτική Πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπάγκαβος Χ., Παπαδοπούλου Δ. και Συμεωνάκη Μ. (επιμ.). 2006. Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία, Αθήνα: Gutenberg.
- Μωυσίδης, Α. και Παπαδοπούλου, Δ. (επιμ.) 2001. Η κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών στην Ελλάδα. Εργασία, εκπαίδευση, ταυτότητες. Αθήνα: Κριτική.
- Πάντζου, Χ. Η χαμένη νηφαλιότητα: Μετανάστευση και ρατσιστικός λόγος στα ΜΜΕ στο <http://www.unhcr.gr>.
- Παπανδρέου, Π. 2013. Παιδιά της μετανάστευσης στην Αθήνα. Η πολιτική του ανήκειν και οι σκοτεινές πλευρές της προσαρμογής. Αθήνα: Νήσος.

- Παπασιώπη-Πασιά, Ζ., (επιμ). 2006. Ο νέος νόμος 3386/2005 για τους αλλοδαπούς: Σκέψεις και προβληματισμοί, Αθήνα: Σάκκουλας.
- Παύλου, Μ. και Χριστόπουλος, Δ. (επιμ.). 2004. Η Ελλάδα της Μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη. Αθήνα: Κριτική (ΚΕΜΟ).
- Παύλου, Μ. 2004. Οι μετανάστες «σαν και εμάς» : όψεις της απόκρισης στο μεταναστευτικό φαινόμενο στην Ελλάδα. Στο Παύλου, Μ. και Χριστόπουλος, Δ. (επιμ.). 2004. Η Ελλάδα της Μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη. Αθήνα: Κριτική (ΚΕΜΟ).
- Παύλου, Μ. και Σκουλαρίκη, Α. (επιμ). 2009. Μετανάστες και Μειονότητες: Λόγοι και Πολιτικές. Αθήνα: Βιβλιόραμα (ΚΕΜΟ).
- Παύλου, Μ. 2009. Λόγος και πρακτικές για τους μετανάστες. Στο Παύλου, Μ. και Σκουλαρίκη, Α. (επιμ). 2009. Μετανάστες και Μειονότητες: Λόγοι και Πολιτικές. Αθήνα: Βιβλιόραμα (ΚΕΜΟ).
- Παρσάνογλου, Δ. 2009. Όταν οι κοινωνικές επιστήμες αναπαράγουν ιδεολογικά σχήματα: Το αβασάνιστο άλλοθι του «ξαφνιάσματος» της ελληνικής κοινωνίας από την μετανάστευση. Στο Παύλου, Μ. και Σκουλαρίκη, Α. (επιμ). 2009. Μετανάστες και Μειονότητες: Λόγοι και Πολιτικές. Αθήνα: Βιβλιόραμα (ΚΕΜΟ).
- Portes, A. και Rumbaut, G. 2001. Legacies: The story of the Immigrant Second Generation. Berkeley: University of California Press.
- Rose, N. και Novas, C. Βιολογική ιδιότητα του πολίτη, στο Αθανασίου, Α. (επιμ.). 2011. Βιοκοινωνικότητες: Θεωρήσεις στην ανθρωπολογία της υγείας. Αθήνα: Νήσος.
- Rushdie, S. 1992. Imaginary homelands. Essays and criticism 1981-1991. New York: Penguin Books.
- Τάκης, Α. 2012. Ξένοι για πάντα; Κυριαρχία, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη. Στο Κουζέλης, Γ., Χριστόπουλος, Δ. (επιμ.) 2012. Ιδιότητα του Πολίτη. Πολιτικός Λόγος, Ιστορία και Κανόνες σε συγκριτικές πολιτικές.
- Todorov, Z. 1999. Ο εκπατρισμένος. Αθήνα: Πόλις.
- Τζανάκης, Μ., Σαββάκης, Μ. 2003. Βιογραφική ρήξη και αφήγηση. Μεθοδολογικές επισημάνσεις. Ανακοίνωση στο συνέδριο «Ζητήματα

- Μεθοδολογίας της έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες» στο τμήμα Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης. Ρέθυμνο 25-28 Οκτωβρίου 2008.
- Τζούλις, Λ. 2009. Η Βιογραφία των Ματιών. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
  - Τζούλις, Λ. 2014. Ο Άγιος Προδότης. Τόπος: Αθήνα.
  - Thompson, P. 2002. Φωνές από το παρελθόν : Προφορική ιστορία. Αθήνα: Πλέθρον.
  - Τσιμουρή, Γ. 2009. Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις της μετανάστευσης στη μεταπολεμική Ελλάδα: Ορισμένες υποθέσεις για μια αργοπορημένη σχέση. Στο Μαδιανού, Δήμητρα (επιμ.) Όψεις Ανθρωπολογικής Έρευνας: Πολιτισμός, Ιστορία, Αναπαραστάσεις». Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
  - Τριανταφυλλίδου Α. και Μαρούκης Θ. (επιμ.) 2010. Η Μετανάστευση στην Ελλάδα τον 21^ο αιώνα. Αθήνα: Κριτική.
  - Τριανταφυλλίδου, Α. 2010. Η μετανάστευση στην Ελλάδα τον 21^ο αιώνα: Εμπειρικό πλαίσιο και θεωρητικές προσεγγίσεις. Στο Τριανταφυλλίδου Α. και Μαρούκης Θ. (επιμ.) 2010. Η Μετανάστευση στην Ελλάδα τον 21^ο αιώνα. Αθήνα: Κριτική.
  - Τριανταφυλλίδου, Α. 2010. Διαστάσεις και χαρακτηριστικά της μετανάστευσης προς την Ελλάδα. Στο Τριανταφυλλίδου Α. και Μαρούκης Θ. (επιμ.) 2010. Η Μετανάστευση στην Ελλάδα τον 21^ο αιώνα. Αθήνα: Κριτική
  - Τριανταφυλλίδου, Α. 2010. Είκοσι χρόνια ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής. Στο Τριανταφυλλίδου Α. και Μαρούκης Θ. (επιμ.) 2010. Η Μετανάστευση στην Ελλάδα τον 21^ο αιώνα. Αθήνα: Κριτική.
  - Τριανταφυλλίδου, Α. 2010. Η ελληνική μεταναστευτική πολιτική στον 21^ο αιώνα: Προβλήματα και προκλήσεις. Στο Τριανταφυλλίδου Α. και Μαρούκης Θ. (επιμ.) 2010. Η Μετανάστευση στην Ελλάδα τον 21^ο αιώνα. Αθήνα: Κριτική.
  - Τριανταφυλλίδου, Α. και Γρώπα, Ρ. 2010. Ένταξη των μεταναστών στη δημόσια και πολιτική ζωή της Ελλάδας. Στο Τριανταφυλλίδου Α. και Μαρούκης Θ. (επιμ.) 2010. Η Μετανάστευση στην Ελλάδα τον 21^ο αιώνα. Αθήνα: Κριτική.
  - Τσιτσελίκης, Κ. και Χριστόπουλος, Δ. (επιμ.) 2003. Η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας. Αθήνα: Κριτική (ΚΕΜΟ).

- Χαλιάπα, Α.2009. Η ενσωμάτωση των μεταναστών στην Ελλάδα. Η προβληματική της δεύτερης γενιάς. Διδακτορική διατριβή του τμήματος Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.
- Χατζή, Χ.2004. Ο αλλοδαπός ως υποκείμενο δικαιωμάτων στην ελληνική έννομη τάξη. Στο Παύλου, Μ. και Χριστόπουλος, Δ. (επιμ.). 2004. Η Ελλάδα της Μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη. Αθήνα: Κριτική (ΚΕΜΟ).
- Χριστόπουλος, Δ. , 2004. Περιπέτειες της ελληνικής ιθαγένειας: Ποιος (δεν) έχει τα «προσόντα» να είναι Έλληνας; Στο Θέσεις, Τεύχος 87, περίοδος: Απρίλιος - Ιούνιος 2004.
- Χριστόπουλος, Δ. 2004. Οι μετανάστες στην ελληνική πολιτική κοινότητα. Στο Παύλου, Μ. και Χριστόπουλος, Δ. (επιμ.). 2004. Η Ελλάδα της Μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη. Αθήνα: Κριτική (ΚΕΜΟ).
- Χριστόπουλος, Δ. 2012. Ποιος είναι Έλληνας πολίτης; Το καθεστώς ιθαγένειας από την ίδρυση του ελληνικού κράτους ως τις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Χριστόπουλος, Δ. 2012. Η πολιτική κοινότητα ως όριο. Δημοψήφισμα για ιθαγένεια στους μετανάστες. Στο Κουζέλης, Γ., Χριστόπουλος, Δ. (επιμ.) 2012. Ιδιότητα του Πολίτη. Πολιτικός Λόγος, Ιστορία και Κανόνες σε συγκριτικές πολιτικές. Αθήνα: Πατάκη.
- Χριστόπουλος, Δ. 2012. Οι βασικές αλλαγές που επέφερε ο ν. 3838/2010 στο ελληνικό δίκαιο ιθαγένειας σε δέκα σημεία. Στο Κουζέλης, Γ., Χριστόπουλος, Δ. (επιμ.) 2012. Ιδιότητα του Πολίτη. Πολιτικός Λόγος, Ιστορία και Κανόνες σε συγκριτικές πολιτικές. Αθήνα: Πατάκη.
- Χρυσόχοου, Ξ. 2009. Στρατηγικές ένταξης των μεταναστών: Απόψεις Ελλήνων, Βορειοηπειρωτών και Αλβανών στην Αθήνα. Στο Παύλου, Μ. και Σκουλαρίκη, Α. (επιμ.). 2009. Μετανάστες και Μειονότητες: Λόγοι και Πολιτικές. Αθήνα: Βιβλιόραμα (ΚΕΜΟ).

8. Παράρτημα

A. Ενδεικτικό είναι ένα ποίημα του Λ. Τζούλις (2009: 19)

Ξένος ταξιδιώτης

Στη σκόνη της ξενιτιάς

Βήχει.

Τον πνίγει ο πόνος στο στήθος.

Άδειοι πνεύμονες.

Καμένη ανάσα.

Τον καίει,

Σαν κάρβουνο

Διψά.

Πεινάει για λίγο αέρα.

Η σκιά του ξένου

Χωρίς όνομα

Τον βαραίνει.

Αδιάβαστος,

Στους κανόνες μιας γλώσσας που δεν μιλά.

Όνομα,

Εκτός καταλόγων.

Θρησκεία;

Ο φόβος...

Ο τόπος του ξένου

Δεν έχει τόπο...

Μετέωρος.

Μετράει την πτώση του.

Οι φυσικοί

Απορούν...

Μετρούν και αυτοί.

Και απορούν πάλι.

Όλοι με ξέρουνε,

Και κανείς δεν με γνωρίζει.

B. Επισυνάπτονται διάφορα έγγραφα δικά μου, τα οποία ήταν στα δικαιολογητικά που έπρεπε να καταθέσω μαζί με την αίτηση για την έκδοση ελληνικής υπηκοότητας.